

Plan Burgerschap

2025 - 2026

Mariaschool Wierden

Inhoud

Inhoud.....	2
1. Inleiding.....	4
2. Wetgeving Burgerschap	5
2.1 De wet Burgerschap	5
3. Ons schoolconcept	8
3.1 Visie	8
3.1.1 Visie op burgerschap SKOT	8
3.1.2 Visie op burgerschap Mariaschool	9
3.2 Schoolconcept	10
3.3 Visie, missie en kernwaarden	10
4. Onze school en burgerschap	12
4.1 Populatiescan.....	12
4.2 Focusdoelen	13
4.2.1 Analyse van de populatiescan	13
4.2.2 Beschrijving van de focusdoelen	14
5. Pijlers Burgerschap.....	15
5.1 Respect en samenleving	15
5.2 Verantwoordelijkheid en betrokkenheid	17
5.3 Kritisch denken en autonomie	18
6. Burgerschapsonderwijs Mariaschool.....	20
6.1 Doorgaande lijn.....	20
6.2 De school als oefenplaats.....	20
6.3 Kindgesprekken.....	23
6.4 Gouden en Zilveren Weken.....	23
6.5 Leerlingenraad	24
6.6 Vreedzame Wijk	25
7. Evaluatie, toetsing en afsluiting.....	26
7.1 Borging van burgerschapsdoelen	26
7.2 Monitoring en toetsing: drie cycli.....	26
7.3 Leerlingreflectie en participatie	27
Bijlagen	28
Bijlage 1: Overzicht Thema's BLINK en lessen Kwink Burgerschap	29

Bijlage 2: Overzicht jaarplanning Mariaschool	42
Kalender schoolregels en kwink.....	48
Bijlage 3: Toets groep 8.....	54

1. Inleiding

Burgerschap vormt een wezenlijk onderdeel van de identiteit en het dagelijks handelen binnen de Mariaschool. Als school zien wij het als onze opdracht om leerlingen niet alleen kennis en vaardigheden aan te reiken, maar hen ook bewust te maken van hun plek in de samenleving. We willen kinderen laten ervaren dat zij ertoe doen, dat hun stem telt en dat zij kunnen bijdragen aan een wereld waarin respect, verantwoordelijkheid en openheid centraal staan.

Met dit burgerschapsplan beschrijven wij hoe wij binnen De Mariaschool doelgericht en samenhangend werken aan de ontwikkeling van actief burgerschap. Het plan sluit aan bij de wettelijke opdracht, de nieuwe kerndoelen burgerschap (2025) en de visie van SKOT. Vanuit onze eigen kernwaarden geven we richting aan ons handelen op de volgende drie pijlers:

- Respect en samenleving
- Verantwoordelijkheid en betrokkenheid
- Kritisch denken en autonomie.

De Mariaschool hanteert een actief beleid op gelijke behandeling. Dit beleid is verweven in pijler 1 (respect en samenleving), focusdoel 1 (inclusie) en in de doorlopende leerlijn waarin discriminatie, gelijkwaardigheid en diversiteit expliciet aan bod komen.

Burgerschap is bij ons geen los vak, maar verweven in de volledige schoolcultuur: in de manier waarop we met elkaar omgaan, in de organisatie van de school, in onze methoden (Kwink Sociaal Emotioneel Leren, Kwink Burgerschap en Blink Wereld geïntegreerd), de Gouden en Zilveren Weken en in dagelijkse situaties in en rondom de klas. We creëren een oefenplaats waarin leerlingen kunnen ontdekken wie zij zijn, hoe zij zich verhouden tot anderen en welke rol zij kunnen vervullen in een steeds veranderende wereld.

In dit document werken we deze visie verder uit, gekoppeld aan onze leerlingenpopulatie, de focusdoelen en een doorlopende leerlijn van groep 1 t/m 8. Zo ontstaat een consistent en doelgericht programma dat richting geeft aan ons pedagogisch-didactisch handelen en houvast biedt voor team, leerlingen en ouders.

Conneke Holleboom, directeur

2. Wetgeving Burgerschap

2.1 De wet Burgerschap

1. Het onderwijs bevordert actief burgerschap en de sociale verbondenheid op doelgerichte en samenhangende wijze, waarbij het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar richt op:
 - a. Het bijbrengen van respect voor kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals verankerd in de Grondwet, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens, en het handelen naar deze basiswaarden op school;
 - b. Het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme, democratische Nederlandse samenleving.
 - c. Het bijbrengen van kennis over en respect voor diversiteit. In de wet worden zeven vormen van diversiteit expliciet genoemd.
2. Het bevoegd gezag draagt zorg voor een schoolcultuur die in overeenstemming is met de hiervoor genoemde waarden. Het bevoegd gezag creëert een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met en het handelen naar deze waarden. Het bevoegd gezag draagt zorg voor een omgeving waarin leerlingen en personeel zich veilig en geaccepteerd voelen, ongeacht verschillen in diversiteit.

Wat betekent de wet concreet voor onze school?

Voor onze school betekent de wet dat wij een duidelijke visie én een doelgerichte leerlijn voor burgerschapsonderwijs moeten ontwikkelen. Vanuit onze eigen uitgangspunten en ambities bepalen we welke doelen wij belangrijk vinden en hoe wij die vertalen naar ons curriculum. Op basis daarvan stellen we een samenhangend programma op waarmee we leerlingen begeleiden in hun groei als actieve, betrokken en verantwoordelijke burgers.

We sluiten aan bij de wettelijke opdracht, waarin staat dat burgerschapsonderwijs herkenbaar moet zijn in verschillende onderdelen van het curriculum. Leerlingen moeten kennis opdoen over de democratische rechtsstaat, maar ook vaardigheden en houdingen ontwikkelen die hen helpen om respectvol en positief samen te leven met anderen. De wet benadrukt bovendien dat scholen een leeromgeving creëren waarin alle leerlingen zich veilig en geaccepteerd voelen, ongeacht achtergrond.

Daarnaast vraagt de overheid dat wij zichtbaar maken hoe ons onderwijs bijdraagt aan een schoolcultuur die leerlingen voorbereidt op deelname aan de samenleving. Dat betekent dat wij alert moeten zijn op signalen die niet passen bij democratische waarden en dat wij actief zorgen voor een klimaat waarin respect, gelijkwaardigheid en veiligheid vanzelfsprekend zijn.

Kort samengevat vraagt de wet van ons dat wij:

1. Kennis aanbieden over democratie en de rechtsstaat, inclusief grondrechten.
2. Uitleg geven over basiswaarden en leerlingen inzicht bieden in respect voor die waarden.
3. Aandacht besteden aan vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit.
4. Sociale competenties ontwikkelen, zoals samenwerken, communiceren en verantwoordelijkheid nemen.
5. Maatschappelijke competenties stimuleren, waarmee leerlingen leren deelnemen aan de samenleving.
6. Een oefenplek creëren waarin leerlingen deze waarden en vaardigheden daadwerkelijk kunnen toepassen in de praktijk.

De definitieve kerndoelen

In november 2025 verschijnen de definitieve kerndoelen voor burgerschap. Kerndoelen gelden als wettelijke opdracht voor elke school. Ze zijn richtinggevend voor het curriculum en de onderwijsontwikkeling. De definitieve doelen bestaan uit aanbodsdoelen (gericht op de school) en beheersings- en ervaringsdoelen (gericht op de leerling). De nieuwe doelen beschrijven de inhoud van het onderwijs en zijn zo geformuleerd dat de scholen ruimte hebben voor een eigen invulling in relatie met de kenmerken van de leerlingenpopulatie en hun identiteit.

Bij het leergebied burgerschap gaat het om een samenhangend geheel van kennis, vaardigheden en ervaringen. De school als democratische oefenplaats vormt een belangrijke voorwaarde om sociale en maatschappelijke competenties van de leerlingen te stimuleren. Basiswaarden van de democratische rechtstaat vormen het fundament onder het handelingsperspectief dat leerlingen ontwikkelen ten aanzien van de diverse samenleving en gebruiken in context van democratische en maatschappelijke betrokkenheid.

Overzicht kerndoelen SLO

De Stichting Leerplanontwikkeling (SLO, 2025) heeft kerndoelen voor burgerschapsonderwijs ontwikkeld. Deze doelen vormen het kader voor het curriculum van de Mariaschool .

Domein	Kerndoel primair onderwijs
19. De school geeft vorm aan de democratische oefenplaats.	A. Sociale en maatschappelijke competenties
20. De leerling leert over samenleven in een democratische rechtsstaat.	A. Basiswaarden van een democratische rechtsstaat
	B. Diversiteit in de samenleving
21. De leerling doet ervaringen op met democratische en maatschappelijke betrokkenheid.	A. Democratische betrokkenheid
	B. Maatschappelijke betrokkenheid

Overzicht kerndoelen burgerschap

Domein

Democratische oefenplaats

Kerndoel 19

De school geeft vorm aan de democratische oefenplaats

- A Sociale en maatschappelijke competenties

Domein

Samenleven in een democratische rechtsstaat

Kerndoel 20

De leerling leert over samenleven in een democratische rechtsstaat

- A Basiswaarden van de democratische rechtsstaat
B Diversiteit in de samenleving

Domein

Vormgeven aan democratische en maatschappelijke betrokkenheid

Kerndoel 21

De leerling doet ervaringen op met democratische en maatschappelijke betrokkenheid

- A Democratische betrokkenheid
B Maatschappelijke betrokkenheid

Democratische oefenplaats

Kerndoel 19	De school geeft vorm aan de democratische oefenplaats.
19A	De school stimuleert sociale en maatschappelijke competenties van leerlingen. <i>Het gaat hierbij om:</i> • aanbieden van kennis en vaardigheden ten aanzien van basiswaarden van de democratische rechtsstaat en de diverse samenleving, gericht op respectvolle omgang; • stimuleren van sociale vaardigheden en kritische denkvaardigheden; • stimuleren van respectvolle communicatie, offline en online; • aanbieden van activiteiten die sociale cohesie en actief burgerschap stimuleren.

Vormgeven aan democratische en maatschappelijke betrokkenheid

Kerndoel 21	De leerling doet ervaringen op met democratische en maatschappelijke betrokkenheid.
21A	De leerling verkent mogelijkheden om democratisch te handelen. <i>Het gaat hierbij om:</i> • beschrijven hoe je door middel van inspraak, verkiezingen en vertegenwoordiging invloed kunt uitoefenen; • ervaringen opdoen met inspraak en besluitvorming; • ervaringen opdoen met het uitdrukken van eigen standpunten, luisteren naar argumenten van anderen, compromissen sluiten en omgaan met de uitkomsten van besluitvormingsprocessen; • benoemen welke bijdrage de leerling zelf levert aan democratisch handelen.
21B	De leerling verkent mogelijkheden om bij te dragen aan de samenleving. <i>Het gaat hierbij om:</i> • benoemen van taken, rollen, rechten en plichten van jezelf en anderen in de samenleving; • onderzoeken van maatschappelijke initiatieven, bewegingen en organisaties en de middelen die zij aanwenden om bij te dragen aan de samenleving of veranderingen in de samenleving teweeg te brengen; • verkennen van actuele, maatschappelijke en duurzaamheidsvraagstukken; • ervaringen opdoen met verantwoordelijkheid nemen voor en bijdragen aan het welzijn van anderen; • verkennen van mogelijkheden om vanuit eigen idealen bij te dragen aan de samenleving, nu en in de toekomst.

Samenleven in een democratische rechtsstaat

Kerndoel 20	De leerling leert over samenleven in een democratische rechtsstaat.
20A	De leerling redeneert over het belang van basiswaarden van de democratische rechtsstaat. <i>Het gaat hierbij om:</i> • beschrijven van de betekenis van basiswaarden van de democratische rechtsstaat: vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit; • beschrijven hoe de Grondwet, kinder- en mensenrechten basiswaarden van de democratische rechtsstaat mogelijk maken; • redeneren over hoe vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit met elkaar op gespannen voet kunnen staan; • ervaringen opdoen met het voeren van dialogen, omgaan met conflicten en gelijkwaardige behandeling; • herkennen en benoemen hoe basiswaarden van de democratische rechtsstaat een rol spelen in de samenleving en het eigen leven.
20B	De leerling verkent hoe die kan omgaan met diversiteit in de samenleving. <i>Het gaat hierbij om:</i> • beschrijven van aspecten van diversiteit: godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap en seksuele gerichtheid; • verkennen van de eigen identiteit ten aanzien van aspecten van diversiteit; • herkennen en benoemen van stereotypering, discriminatie en uitsluiting; • benoemen van het belang dat mensen elkaar gelijkwaardig behandelen; • ervaringen opdoen met het omgaan met verschillende perspectieven en ervaringen van anderen, overeenkomsten en verschillen, oordeel uitspreken, omgaan met mogelijkheden en gedrag van anderen.

3. Ons schoolconcept

3.1 Visie

De Mariaschool is één van de 13 scholen van de stichting Katholiek Onderwijs Twenterand (SKOT). Alle SKOT-scholen hebben een eigen gezicht. Elke school heeft een eigen sfeer en eigen gewoontes en tradities. De directeur en medewerkers bepalen zelf welke aanpak het beste past bij de eigen leerlingen.

3.1.1 Visie op burgerschap SKOT

Actief burgerschap is de bereidheid en het vermogen om deel uit te maken van de samenleving en daaraan een actieve bijdrage te leveren. In een samenleving is het belangrijk dat er aandacht is voor gelijkwaardigheid en gedeelde waarden, ongeacht ieders achtergrond. Het gaat om het leren samenleven met elkaar, dat alle burgers deelnemen aan de maatschappij en bekend zijn met en betrokken zijn bij uitingen van de Nederlandse cultuur in al haar verscheidenheid.

Burgerschap gaat over botsende waarden en welke rol daarin genomen wordt. De school mag hiervoor een oefenplaats zijn. Het uitdragen van actief burgerschap vraagt om de ontwikkeling van kennis, houding en vaardigheden.

Voor de leerlingen van SKOT vinden wij het belangrijk dat zij waarden meekrijgen die hen sterken en ontwikkelen tot evenwichtige, krachtige personen, die hun eigen perspectief kunnen plaatsen in het perspectief van de ander en de omgeving in relatie tot de democratische rechtstaat. Dit vraagt om een open mind en een onbevooroordeelde houding van alle betrokkenen.

Respect voor jezelf, de ander en de wereld om je heen, gelijkwaardigheid, vertrouwen, eigenheid samen, verantwoordelijk en veiligheid, zijn voor ons basiswaarden waaruit het denken en handelen in een democratische omgeving ontstaat. Burgerschap gaat over botsende waarden en welke rol daarin genomen wordt. De school mag hiervoor een oefenplaats zijn, waar je begeleid wordt. Een actieve burger worden vraagt om de ontwikkeling van kennis, vaardigheden en houding. Deze grondhouding dragen de medewerkers van SKOT uit in hun handelen zowel binnen als buiten SKOT.

De leidende principes van SKOT zijn de onderlegger om met elkaar te leren samenleven.

We geloven in je. Dit doen we door vertrouwen te geven en vanuit dit vertrouwen hebben we hoge passende verwachtingen	We ondersteunen je. We zien wie je bent en wat je nodig hebt. We geven advies waar nodig en stimuleren je om keuzes te maken.
We geven je ruimte om te leren. We creëren een boeiende en inspirerende leeromgeving. We ontdekken en onderzoeken samen en stellen heldere, realistische doelen. Fouten maken, daar leer je van.	We laten je de wereld om je heen zien. We tonen dat de wereld groter is dan je eigen school en leggen verbinding tussen omgeving en tussen de scholen.

3.1.2 Visie op burgerschap Mariaschool

Korte kernvisie op burgerschap

Op onze school leren kinderen samen leven, leren en verantwoordelijkheid dragen. We bieden een veilige omgeving met duidelijke grenzen en ruimte om te groeien, fouten te maken en van elkaar te leren. We dagen leerlingen uit om hun eigen mening te vormen, respectvol met anderen om te gaan en actief deel te nemen aan de samenleving. Ouders en school werken hierin samen: verbonden met elkaar en met de wereld om ons heen. Zo bereiden we kinderen voor op een toekomst waarin ze zelfbewust, betrokken en veerkrachtig hun plek innemen.

Uitgebreide visie op burgerschap

Samen verantwoordelijk

Op onze school zien wij burgerschap als samen leren leven, groeien en verantwoordelijkheid dragen. Wij bereiden kinderen voor op een wereld die groter is dan hun directe omgeving. Dit doen we door hen te leren zichzelf te kennen, verbinding te maken met anderen en actief bij te dragen aan een veilige, democratische en rechtvaardige samenleving.

Verbonden met elkaar

Wij staan in verbinding met leerlingen en ouders. Ouders zijn partners in de ontwikkeling van kinderen; samen dragen we verantwoordelijkheid voor leren en opgroeien. We betrekken hen actief bij lessen en activiteiten rondom burgerschap, zodat kinderen leren dat opvoeding en onderwijs elkaar versterken. Binnen onze kleine schoolgemeenschap is betrokkenheid vanzelfsprekend, maar we zoeken ook bewust de verbinding met de bredere maatschappij.

Grenzen en veiligheid

Een veilige schoolomgeving is de basis. We werken vanuit duidelijke gedragsregels en positieve verwachtingen, waarbij respect en vertrouwen centraal staan. We leren kinderen wat ze wel en niet kunnen zeggen, hoe ze op een respectvolle manier hun mening uiten en hoe ze constructief omgaan met grenzen. We leren ze ook om te accepteren en te incasseren. Fouten maken mag: dat is onderdeel van leren en groeien.

Samen leren en samenleven

Burgerschap betekent oefenen: je mening vormen en leren luisteren naar de ander. We dagen kinderen uit op sociaal en cognitief vlak, en stimuleren samenwerking, presenteren, kritisch denken en probleemoplossend handelen. We leren kinderen dat democratie vraagt om meedoen, verantwoordelijkheid nemen en respectvol omgaan met verschillen.

Ontmoeten en ontdekken

We bereiden kinderen voor op de toekomst door hen in contact te brengen met verschillende culturen, tradities, overtuigingen en levenswijzen. Daarbij benadrukken we dat diversiteit onderdeel is van de wereld waarin we samen leven, én dat onze eigen streekcultuur daarin ook een plek heeft. Botsen en schuren mag: het gesprek aangaan zonder oordeel maakt kinderen weerbaar en leert hen dat er meerdere perspectieven bestaan.

Een voorbeeld zijn

Leerkrachten zijn rolmodellen. We laten zien hoe je respectvol communiceert, hoe je luistert naar de ander en hoe je verantwoordelijkheid draagt. We tonen kwetsbaarheid, geven ruimte aan feedback en reflecteren samen met leerlingen en ouders op onze keuzes. Zo maken we zichtbaar dat we allemaal lerend en zoekend zijn.

Toekomstgericht

We willen dat kinderen leren een onderbouwde eigen mening te vormen en deze met zelfvertrouwen uit te dragen, ook als ze er alleen voor staan. We stimuleren kritisch denken, filosoferen, het volgen van actualiteiten en het gesprek over maatschappelijke vraagstukken. Zo groeien kinderen op tot betrokken en zelfstandige burgers die hun plek weten te vinden in een steeds veranderende wereld.

Onze taak

Op de Mariaschool reiken we leerlingen niet alleen kennis aan, maar helpen we hen ook bij het ontwikkelen van vaardigheden. Naast kennis en vaardigheden besteden we bewust aandacht aan gedrag en houding. Daarmee kijken we verder dan de cognitieve ontwikkeling alleen. Ons doel is om kinderen te begeleiden in hun groei naar verantwoordelijke en betrokken burgers. We besteden structureel aandacht aan sociaal-emotionele vaardigheden, kritisch denken, communicatie en samenwerking. Daarbij werken we doelgericht aan het ontwikkelen van burgerschapscompetenties. Leerlingen leren reflecteren op zichzelf en hun omgeving en worden gestimuleerd om verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen handelen.

De basiswaarden van onze democratie komen terug in ons onderwijs. Kinderen doen ervaring op met democratische processen binnen de school. Zo oefenen zij vaardigheden als debatteren, samenwerken en conflicten oplossen.

We betrekken alle leerlingen actief, zodat ieder kind zich gehoord en gezien voelt.

Burgerschapsonderwijs zien wij niet als een apart vak, maar als iets dat verweven is in ons dagelijks handelen, in onze methoden en in onze schoolcultuur. Programma's als Kwink SEL en Kwink Burgerschap en Blink geïntegreerd bieden onze leerkrachten daarbij houvast.

3.2 Schoolconcept

De Mariaschool is een oefenplaats voor burgerschap. Onze school is een gemeenschap waarin leerlingen leren om burger te worden, burger te zijn en aan burgerschap te doen. Wij zien burgerschap niet als een apart vak, maar als een wezenlijk onderdeel van ons dagelijks handelen – in de klas, op het plein en in de samenwerking tussen kinderen, leerkrachten en ouders.

‘Een leerling die de Mariaschool verlaat, is in staat om met openheid en respect om te gaan met verschillen, neemt verantwoordelijkheid voor zichzelf en voor anderen en draagt met een kritische, zelfstandige houding actief bij aan een veilige, diverse en inclusieve samenleving.’

3.3 Visie, missie en kernwaarden

Als school willen we de plek zijn waar iedereen zichzelf mag zijn, zich welkom voelt en waar we samen kinderen goed voorbereiden op de toekomst. De Mariaschool werkt vanuit vertrouwen in een veilig pedagogisch klimaat aan de ontwikkeling van kinderen, zowel op cognitief als sociaal-emotioneel gebied.

We geven onderwijs vorm vanuit passie en deskundigheid, waarbij ieder kind gezien wordt. Goede samenwerking tussen leerlingen, ouders en school is hierbij het uitgangspunt. Wij voelen ons samen verantwoordelijk voor het welbevinden van alle leerlingen.

De basisvaardigheden (taal, rekenen, burgerschap en digitale geletterdheid) zijn het uitgangspunt. We kiezen er voor om betekenisvol onderwijs in samenhang te geven. We doen

dit door het geven van heldere instructie, maar ook door het inzetten van gevarieerde werkvormen, waarbij ruimte is voor samenwerken, onderzoekend en ontdekkend leren.

De Mariaschool geeft onderwijs met de volgende kernwaarden in onze missie als uitgangspunt:

“Toegankelijk”

We zijn een laagdrempelige school waar iedereen zich welkom voelt. Je mag zijn wie je wilt zijn. We denken in kansen en gaan graag de uitdaging aan.

“Aandacht”

In een veilige warme sfeer wordt iedereen gezien, zowel leerlingen, ouders als leerkrachten. Wij stimuleren en ondersteunen ieder kind om zijn toekomstdroom te bereiken.

“Samen”

Leerlingen, leerkrachten en ouders, willen samen van en met elkaar leren.

“Betrokken”

We zijn betrokken bij de leerlingen en hebben oprechte interesse in wat de kinderen bezig houdt. Wij hebben oog voor ieder kind en sluiten aan bij de behoeften van de leerling.

“Kwaliteit”

Wij zijn een ambitieuze school waar heldere verwachtingen uitgesproken worden. Wij willen ieder kind uitdagen om het beste uit zichzelf te halen binnen de grenzen van onze school. Kortom, een school die je goed voorbereidt op vervolgonderwijs en de juiste bagage meegeeft om met vertrouwen je toekomst vorm te geven.

Onze visie, missie en kernwaarden leiden tot ons motto:

“Samen sterk in gewoon goed onderwijs!”

4. Onze school en burgerschap

4.1 Populatiescan

Om effectief gestalte te kunnen geven aan burgerschapsonderwijs, vinden wij het noodzakelijk om de ‘omgeving’ van de school in kaart te brengen. Immers, goed burgerschapsonderwijs sluit aan bij de leefwereld van de kinderen, hun interesses, hun problemen en de risico's die hiermee gepaard gaan. Allereerst geven we onze kengetallen en vervolgens een korte typering van de leerlingen, de ouders en de omgeving van de school. Met behulp van deze gegevens maken we een analyse. Dit helpt ons om onze focusdoelen centraal te stellen.

Kengetallen

Schoolweging	28,45
Spreadingsgetal	5,99

Cultuur

De Mariaschool is gelegen in het centrum van het dorp Wierden dat ongeveer 15.000 inwoners heeft. De school heeft een leerlingenpopulatie die voornamelijk bestaat uit leerlingen met een Nederlandse achtergrond; slechts 5% van de leerlingen heeft een niet-westerse migratieachtergrond, wat ver onder het landelijk gemiddelde van 19% ligt. Hierbij gaat het om statushouders uit Irak. Daarnaast bezoeken ook enkele Oekraïense leerlingen de Mariaschool. De leerlingen komen uit wijken binnen de bebouwde kom, maar ook uit het buitengebied van Wierden. Met name komen de leerlingen uit de volgende wijken: Wierden-centrum, Wierden-west, Wierden-noord, de Huurne, De Maaten, 't Loo, Zuidbroek en de Hooilanden. Er zijn veel leerlingen waarvan de ouders zelf vroeger ook op de Mariaschool gezeten hebben; dit versterkt de betrokkenheid en het saamhorigheidsgevoel.

Van onze leerlingen komt 15% uit een gezin met een laag inkomen (landelijk gemiddelde 20%) en 11% uit een eenoudergezin (landelijk gemiddelde 17%). Beide percentages liggen onder het landelijk gemiddelde. Het aantal leerlingen met onderwijsachterstanden ligt op 7%, veel lager dan het landelijk gemiddelde van 15%. Uit deze cijfers blijkt dat sociaal economische problematiek van geringe invloed is op de Mariaschool. De populatie van de Mariaschool kenmerkt zich door veel tweeverdieners. Het opleidingsniveau is zeer divers.

Identiteit

de Mariaschool is een katholieke school waar normen en waarden centraal staan. Door middel van verhalen en vieringen – zoals Pasen, Kerst, Hemelvaart en Pinksteren – wordt de boodschap van het geloof met het dagelijks leven verbonden. Ouders en kinderen kiezen voor de school, maar niet persé voor deze identiteit. Hoewel de school weinig culturele diversiteit kent, wordt gestreefd naar openheid, aandacht voor verschillen en nieuwsgierigheid naar de wereld.

Beperkingen

Op dit moment wordt door enkele leerlingen met een lichamelijke beperking onderwijs op de Mariaschool gevolgd. De Mariaschool vindt de mogelijkheid tot inclusie en het bieden van zorg van groot belang om bewustwording en empathie te stimuleren.

Man/ vrouw

Binnen de Mariaschool is er sprake van een evenredige verdeling tussen jongens en meisjes in de kinderopulatie. Hoewel het team grotendeels uit vrouwen (80% vrouw en 20% man) bestaat, komen kinderen wel degelijk in aanraking met mannelijke rolmodellen binnen de

school. In de dagelijkse praktijk groeien de leerlingen op in een omgeving waarin gelijkwaardigheid tussen jongens en meisjes als vanzelfsprekend wordt ervaren.

Minderheden

Binnen de ouderpopulatie van de school is momenteel geen zichtbare vertegenwoordiging van ouders die zich identificeren met de LHBTI+. Deze constatering onderstreept het belang voor de school om aandacht te blijven besteden aan zichtbaarheid, erkenning en inclusie van LHBTI+ binnen het onderwijs en de schoolcultuur.

Juist in een context waar verschillen minder zichtbaar zijn, is het belangrijk om kinderen bewust te maken van de waarde van diversiteit en om empathie en respect voor anderen actief te ontwikkelen.

Politieke voorkeur

De politieke voorkeuren bij de stembureaus waar onze populatie grotendeels hun stem uitbrengt, wijzen op een conservatief en pragmatisch profiel. Het grootste aantal stemmen gaat naar het CDA, een partij die de nadruk legt op christelijke waarden en een gematigde, sociaal-conservatieve koers vaart. Ook de VVD, traditioneel de partij van ondernemers en economische vrijheid, speelt een belangrijke rol. De VVD staat voor een liberale koers met nadruk op individuele verantwoordelijkheid, een sterke economie, lage belastingen en ruimte voor ondernemerschap, gecombineerd met een pragmatische houding ten aanzien van maatschappelijke vraagstukken. Een andere grote speler is de PVV, die zich onderscheidt door populistische en nationalistische standpunten, vooral gericht op veiligheid en immigratie. Ondanks de plattelandsomgeving waarin Wierden ligt, zien we betrekkelijk geringe steun voor de BoerenBurgerBeweging (BBB), die zich richt op de belangen van het platteland, boerenrechten en lokale autonomie. Gezamenlijk weerspiegelen deze voorkeuren een gemeenschap die waarde hecht aan stabiliteit, economische zelfstandigheid en behoud van traditionele normen, met een duidelijke nadruk op praktische oplossingen en lokale belangen.

Op basis van het stemgedrag in Wierden (CDA, VVD, PVV, D66, Ja21 en BBB) is er sprake van een politiek divers dorp, met zowel sociaal-conservatieve en christelijke waarden, een sterke nadruk op economische vrijheid en ondernemerschap, alsook populistische en nationalistische geluiden die pleiten voor veiligheid en behoud van lokale belangen. Thema's als bestaanszekerheid, migratie, onderwijs en duurzaamheid leven naast elkaar, wat kan duiden op een plaats waarin sociaal culturele verschillen met uiteenlopende visies en belangen aanwezig zijn.

4.2 Focusdoelen

4.2.1 Analyse van de populatiescan

Leerlingen van de Mariaschool groeien op in een wat kleinere plaats met een dorps karakter. Daarom vinden wij het belangrijk dat ze leren openstaan voor de wereld om hen heen. We geven kinderen kennis en vaardigheden om zich in te leven in anderen, hun eigen mening te vormen en bij te dragen aan een samenleving waarin iedereen meetelt.

Burgerschap op de Mariaschool betekent samen leren, respect tonen en verantwoordelijkheid nemen. Vanuit onze kernwaarden stimuleren we daarom om bewust, betrokken en zelfstandig in het leven te staan.

Wat zegt dit over de burgerschapsbehoeften van onze kinderen?

Op basis van de kenmerken van de omgeving, de leerlingen en de ouders stellen we vast dat onze school te maken heeft met een aantal risico's en kansen met betrekking tot burgerschap. Hieronder beschrijven wij deze:

<i>Domein</i>	<i>Risico's</i>	<i>Kansen</i>
Sociale ontwikkeling	Beperkte sociale vaardigheden door weinig diversiteit; risico op groepsdenken en beperkte empathie.	Sterke gemeenschapszin en betrokkenheid bij lokale activiteiten biedt kansen voor samenwerking en solidariteit.
Democratisch burgerschap	Kinderen komen weinig in aanraking met verschillende meningen en culturen; risico op eenzijdige wereldbeelden.	Politieke diversiteit in het dorp biedt kansen om dialoog en respect voor verschillende opvattingen te stimuleren.
Kritisch burgerschap	Risico op onvoldoende ontwikkeling van kritisch denken door homogeen referentiekader.	Kans om leerlingen bewust te maken van maatschappelijke vraagstukken en hen te leren argumenteren.
Culturele identiteit	Weinig zichtbare culturele diversiteit; risico op beperkte nieuwsgierigheid naar andere culturen.	Katholieke tradities bieden een basis om waarden en normen te bespreken en te verbinden met wereldburgerschap.
Ontwikkeling identiteit	Risico op onvoldoende bewustzijn van LHBTI+ en inclusie door beperkte zichtbaarheid.	Kans om actief aandacht te besteden aan diversiteit, gelijkwaardigheid en sociale veiligheid in het onderwijs.

4.2.2 Beschrijving van de focusdoelen

Op basis van de opgestelde visie, de analyse van de populatiescan en de beschreven risico's, hebben wij de volgende focusdoelen opgesteld:

Doel 1 - inclusie, respect en een veilige schoolomgeving

We bevorderen een inclusieve schoolcultuur waarin respect voor verschillen centraal staat. Leerlingen leren omgaan met diversiteit in overtuigingen, achtergronden en meningen, en ontwikkelen sociale vaardigheden om op een respectvolle manier samen te werken en conflicten op te lossen.

Doel 2 - veiligheid, verantwoordelijkheid en actieve betrokkenheid

We zorgen voor een veilige en vertrouwde leeromgeving waarin leerlingen zich gezien en gehoord voelen. Daarnaast stimuleren we betrokkenheid bij de klas, school en lokale gemeenschap, zodat leerlingen ervaren dat zij actief kunnen bijdragen aan een positieve en veilige samenleving.

Doel 3 - zelfstandigheid, kritisch denken en autonomie

We leren leerlingen zelfstandig nadenken, hun eigen mening vormen en deze onderbouwen. Ze ontwikkelen vaardigheden om informatie kritisch te beoordelen, verschillende perspectieven te begrijpen en verantwoordelijkheid te nemen voor hun keuzes en gedrag.

5. Pijlers Burgerschap

Onze school gelooft in onderwijs dat kinderen voorbereidt op een betekenisvolle rol in de samenleving. Vanuit onze visie op burgerschap hebben we drie pijlers geformuleerd die richting geven aan ons handelen: Respect en samenleving, Verantwoordelijkheid en betrokkenheid, en Kritisch denken en autonomie. Deze pijlers zijn stevig verankerd in de waarden en uitgangspunten van onze school. Zij vormen het fundament voor een leeromgeving waarin kinderen kunnen groeien tot zelfbewuste, betrokken en veerkrachtige burgers.

5.1 Respect en samenleving

Ons onderwijs is geworteld in vertrouwen en samenwerking. Leerlingen leren hoe zij op een respectvolle manier met anderen omgaan en ervaren dat verschillen waardevol zijn. In onze schoolgemeenschap oefenen kinderen dagelijks met democratische waarden: luisteren naar elkaar, meningsverschillen bespreken en samen afspraken maken. Zo dragen zij bij aan een veilige en inclusieve leeromgeving, waarin iedereen zich gezien en gerespecteerd voelt.

Doel 1 – inclusie, respect en een veilige schoolomgeving

We bevorderen een inclusieve schoolcultuur waarin respect voor verschillen centraal staat. Leerlingen leren omgaan met diversiteit in overtuigingen, achtergronden en meningen, en ontwikkelen sociale vaardigheden om op een respectvolle manier samen te werken en conflicten op te lossen.

Met dit doel willen we leerlingen bewust maken van het belang van respect en sociale samenhang. We stimuleren hen om open te staan voor diversiteit en actief bij te dragen aan een positieve groepsdynamiek. Dit betekent dat we:

- Respectvolle communicatie centraal stellen in alle interacties.
- Samenwerkingsvaardigheden ontwikkelen door gezamenlijke projecten en groepsopdrachten.
- Democratische processen oefenen, zoals stemmen, overleggen en afspraken maken.
- Waarde van verschillen benadrukken door gesprekken, verhalen en activiteiten die diversiteit zichtbaar maken.

Door deze aanpak leren leerlingen niet alleen samenleven, maar ook verantwoordelijkheid nemen voor een inclusieve en veilige schoolcultuur.

Deze pijler sluit naadloos aan bij onze kernwaarde “samen”:

- We zijn samen verantwoordelijk voor een wereld groter dan onszelf. Kinderen leren zichzelf kennen, verbinding maken en bijdragen aan de samenleving.
- We zijn verbonden met elkaar: ouders, leerkrachten en kinderen vormen samen een driehoek waarin opvoeding en onderwijs hand in hand gaan.
- We ontmoeten en ontdekken: we bieden ruimte voor contact met verschillende culturen, tradities en overtuigingen. Diversiteit zien we als een kracht, en streekcultuur als een deel van onze identiteit.
- We oefenen met democratie en meedoen: kinderen leren omgaan met verschillen, luisteren naar anderen en verantwoordelijkheid nemen.

We gaan respectvol met elkaar om en zorgen samen voor een veilige, inclusieve school.

Op de Mariaschool in Wierden staat de kernwaarde ‘samen’ centraal. We koesteren de kracht van verbondenheid en zetten ons in voor een veilige, inclusieve leeromgeving waarin ieder kind zich gezien, gehoord en gewaardeerd voelt.

We bereiden kinderen voor op een wereld die groter is dan hun directe omgeving. Dat begint bij het leren kennen van zichzelf: hun talenten, gevoelens en overtuigingen. Van daaruit leren ze verbinding maken met anderen en ontdekken ze hoe ze kunnen bijdragen aan de samenleving. We stimuleren kinderen om nieuwsgierig te zijn naar de wereld buiten Wierden, zodat ze met een open blik en zelfvertrouwen de stap naar het voortgezet onderwijs kunnen zetten. Onze school is klein, maar de betrokkenheid is groot. Ouders zijn onze partners in opvoeding en onderwijs.

Samen dragen we verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van onze kinderen. We werken aan een sterke driehoek tussen kind, ouder en school, waarin open communicatie en vertrouwen centraal staan. Tegelijkertijd zoeken we actief de verbinding met de bredere maatschappij, zodat kinderen leren dat ze deel uitmaken van een groter geheel.

We zien diversiteit als een verrijking. Door contact met verschillende culturen, tradities en overtuigingen leren kinderen dat er meerdere perspectieven bestaan. Tegelijkertijd koesteren we de streekcultuur van Wierden als onderdeel van hun identiteit.

We bieden ruimte voor ontmoeting en dialoog, zodat kinderen leren respectvol om te gaan met verschillen en nieuwsgierig blijven naar het onbekende.

We vinden het belangrijk dat kinderen leren verantwoordelijkheid te nemen, verschillen te waarderen en te luisteren naar anderen. Op de Mariaschool werken we actief aan een schoolcultuur waarin iedereen zichzelf mag zijn. We oefenen met democratische vaardigheden zoals overleggen, keuzes maken en samen beslissen. Zo leren kinderen dat meedoen ertoe doet – in de klas, op school en in de samenleving. De pijler ‘Respect en samenleving’ raakt de doelen 19A/20B/21B op de gebieden samenleven, inclusie en respect.

Wat vraagt onze context van het onderwijs op de Mariaschool?

Binnen de context van Wierden vraagt het onderwijs op de Mariaschool om een bewuste pedagogische en maatschappelijke oriëntatie. We bevinden ons in een omgeving waarin traditie en gemeenschap belangrijk zijn, maar waarin ook nieuwe perspectieven en leefwerelden hun intrede doen. Dit vraagt van ons dat we aandacht hebben voor:

- **Burgerschapsvorming en wereldoriëntatie**
We moeten aandacht hebben voor het ontwikkelen van een brede blik bij onze leerlingen. Dat betekent dat we hen niet alleen kennis laten maken met hun directe leefomgeving, maar ook met maatschappelijke thema's zoals identiteit, cultuur, duurzaamheid en mensenrechten. Het is van belang dat kinderen leren zich te verhouden tot een wereld die groter is dan Wierden, zodat ze voorbereid zijn op het vervolgonderwijs en hun rol als burger.
- **Samenwerking met ouders**
We moeten aandacht hebben voor het versterken van de relatie tussen school en ouders. Dat vraagt om een gedeeld bewustzijn van opvoedkundige en maatschappelijke vraagstukken. Ouders zijn niet alleen betrokken, maar ook medeopvoeders en partners in het leerproces van hun kinderen.
- **Sociale vaardigheden en groepsvorming**
We moeten aandacht hebben voor het sociaal-emotioneel functioneren van kinderen binnen de groep. In een kleinere school is de onderlinge dynamiek intens en zichtbaar. Het

vraagt van ons dat we actief werken aan groepsvorming, het ontwikkelen van sociale vaardigheden en het creëren van een klimaat waarin kinderen leren samenleven, samenwerken en conflicten hanteren.

- Diversiteit en inclusie

We moeten aandacht hebben voor het erkennen en waarderen van verschillen. De instroom van kinderen met diverse achtergronden – zowel cultureel als sociaal – vraagt om een open houding en een inclusieve benadering. Diversiteit is geen uitzondering meer, maar een realiteit die vraagt om dialoog, respect en ruimte voor verschillende perspectieven, waaronder ook aandacht voor genderidentiteit en LHBTQ+.

- Verbinding met de gemeenschap

We moeten aandacht hebben voor het versterken van de relatie tussen school en dorp. De school is een onderdeel van de gemeenschap en kan bijdragen aan het sociale weefsel van Wierden. Tegelijkertijd moeten we kinderen laten ervaren dat ze ook deel uitmaken van bredere maatschappelijke verbanden. Die verbinding vraagt om een balans tussen lokale verankering en wereldgerichte oriëntatie.

5.2 Verantwoordelijkheid en betrokkenheid

Burgerschap betekent bij ons ook samen de schouders eronder zetten. Leerlingen worden aangemoedigd om actief bij te dragen – in de klas, op school en in hun omgeving. Ze leren verantwoordelijkheid te nemen voor zichzelf én om te zien naar anderen. Onze kernwaarde “betrokken” komt hier naar voren.

Doel 2 – veiligheid, verantwoordelijkheid en actieve betrokkenheid

We zorgen voor een veilige en vertrouwde leeromgeving waarin leerlingen zich gezien en gehoord voelen. Daarnaast stimuleren we betrokkenheid bij de klas, school en lokale gemeenschap, zodat leerlingen ervaren dat zij actief kunnen bijdragen aan een positieve en veilige samenleving.

Met dit doel willen we leerlingen laten ervaren dat zij een actieve rol hebben in het creëren van een veilige en betrokken gemeenschap. Dit betekent dat we:

- Verantwoordelijkheid stimuleren: leerlingen leren dat hun gedrag invloed heeft op het welzijn van anderen.
- Betrokkenheid vergroten: door projecten en activiteiten waarin zij samenwerken en bijdragen aan de school en lokale omgeving.
- Vertrouwen opbouwen: door een cultuur waarin afspraken worden nagekomen en iedereen zich veilig voelt om mee te doen.
- Samen leren en ontwikkelen: door gezamenlijke doelen en initiatieven waarin samenwerking centraal staat.

Door deze aanpak leren leerlingen niet alleen verantwoordelijkheid nemen, maar ook dat zij samen met anderen een positieve en veilige omgeving kunnen vormgeven.

In pijler 2 staat de kernwaarde ‘Veilig’ centraal. Op de Mariaschool vinden we het belangrijk dat kinderen leren verantwoordelijkheid te nemen: voor zichzelf, voor anderen en voor hun omgeving. We stimuleren een actieve houding waarmee zij kunnen bijdragen aan een betere wereld. Dit vraagt van ons dat we kinderen niet alleen toerusten met kennis en vaardigheden, maar ook met waarden en inzichten die hen helpen om zich bewust te verhouden tot hun leefomgeving – zowel lokaal als mondiaal.

In die ontwikkeling speelt de geschiedenis van de plek waar zij opgroeien een belangrijke rol. Door kinderen te laten kennismaken met de verhalen, tradities en waarden van Wierden, helpen we hen om hun eigen identiteit te verankeren in de gemeenschap. Tegelijkertijd willen we hen uitdagen om verder te kijken dan het dorp, zodat ze leren omgaan met verschillen en zich kunnen verhouden tot een diverse samenleving.

Een veilige omgeving is daarbij een essentiële voorwaarde. Kinderen moeten zich vrij voelen om te leren, te groeien en fouten te maken. Dat vraagt van ons als school dat we duidelijke grenzen stellen, positieve verwachtingen uitspreken en werken aan een klimaat van respect en vertrouwen. Veiligheid is niet alleen fysiek, maar ook sociaal en emotioneel: het gaat om het gevoel erbij te horen, jezelf te mogen zijn en serieus genomen te worden.

Leerkrachten spelen hierin een sleutelrol. Zij zijn niet alleen begeleiders van het leerproces, maar ook rolmodellen in hoe we met elkaar omgaan. Door voorbeeldgedrag te tonen, kwetsbaarheid te durven laten zien en open te staan voor feedback, creëren zij een cultuur waarin kinderen zich veilig voelen en zich durven ontwikkelen. Fouten maken hoort daarbij: het is een essentieel onderdeel van leren en van het opbouwen van veerkracht. De pijler Verantwoordelijkheid en betrokkenheid raakt de doelen 21A/21B/19A op de gebieden van het handelen, organiseren en dragen van besluiten.

Wat vraagt dit van onze onderwijspraktijk?

Binnen deze visie moeten we in de onderwijspraktijk aandacht hebben voor:

- Het stimuleren van eigenaarschap bij leerlingen zodat zij leren verantwoordelijkheid te nemen voor hun gedrag, hun leerproces en hun bijdrage aan de groep en de samenleving.
- Het creëren van een veilig pedagogisch klimaat waarin duidelijke gedragsverwachtingen en respectvolle omgangsvormen de basis vormen voor leren en samenleven.
- Het voorleven van waarden door het team, waarbij leerkrachten zich bewust zijn van hun voorbeeldrol en actief werken aan een cultuur van openheid, respect en vertrouwen.
- Ruimte voor reflectie en dialoog, zodat kinderen leren om hun mening te vormen, te uiten en te bevragen – en om te leren van fouten en verschillen.

5.3 Kritisch denken en autonomie

Wij geloven in het ontwikkelen van talenten en het stimuleren van zelfstandigheid. Leerlingen worden uitgedaagd om na te denken, vragen te stellen en een eigen mening te vormen. Daarbij leren ze respectvol om te gaan met andere perspectieven en keuzes te onderbouwen vanuit waarden en verantwoordelijkheid.

Doel 3 – zelfstandigheid, kritisch denken en autonomie

We leren leerlingen zelfstandig nadenken, hun eigen mening vormen en deze onderbouwen. Ze ontwikkelen vaardigheden om informatie kritisch te beoordelen, verschillende perspectieven te begrijpen en verantwoordelijkheid te nemen voor hun keuzes en gedrag.

Dit betekent dat we:

- Zelfstandigheid stimuleren: leerlingen krijgen ruimte om keuzes te maken en verantwoordelijkheid te nemen voor hun leerproces.
- Kritisch denken ontwikkelen: door vragen te stellen, informatie te analyseren en argumenten te wegen.
- Respect voor diversiteit: leerlingen leren dat verschillende perspectieven waardevol zijn en oefenen in het respectvol bespreken van meningsverschillen.

- Waarden en verantwoordelijkheid: leerlingen leren hun keuzes te onderbouwen vanuit persoonlijke en maatschappelijke waarden.

Op de Mariaschool zien we leren als een proces van groei, oefening en bewustwording. We vinden het belangrijk dat leerlingen verantwoordelijkheid leren nemen voor hun eigen handelen en dat zij zich ontwikkelen tot kritische, betrokken en zelfstandige denkers. Leren is bij ons niet alleen gericht op kennisoverdracht, maar ook op het vormen van vaardigheden en houdingen die nodig zijn om actief deel te nemen aan de samenleving van morgen.

We stimuleren kinderen om bewust na te denken over de wereld om hen heen en om keuzes te maken op basis van kennis, inzicht en reflectie. Dat betekent dat we ruimte bieden voor het vormen en uitdragen van een eigen mening, het voeren van gesprekken over maatschappelijke vraagstukken en het volgen van actuele ontwikkelingen. Filosoferen, onderzoeken en kritisch denken zijn daarbij geen losse onderdelen, maar verweven in het dagelijks onderwijs.

Leren gaat bij ons ook over samenleven. We vinden het belangrijk dat kinderen leren samenwerken, luisteren naar anderen, hun mening onder woorden brengen en problemen oplossen. Dat vraagt om oefening, om vallen en opstaan, en om een klimaat waarin fouten maken mag. Fouten zijn geen eindpunt, maar een kans om te leren en te groeien.

We willen kinderen laten ervaren dat leren een proces is waarin je jezelf mag zijn, waarin je mag proberen en waarin je steeds een stap verder komt. Door deze aanpak groeien leerlingen uit tot autonome, kritische burgers die bewust omgaan met hun rol in de samenleving. De pijler 'Kritisch denken en Autonomie' raakt de doelen 20A/21A/19A op de gebieden begrippen rechtsstaat, informatievaardigheden en metacognitie.

Wat vraagt dit van onze onderwijspraktijk?

Binnen deze visie vraagt het onderwijs op de Mariaschool om:

- Ruimte voor eigenaarschap en reflectie, zodat leerlingen leren verantwoordelijkheid te nemen voor hun keuzes en hun leerproces.
- Een leeromgeving waarin oefenen centraal staat, met aandacht voor samenwerken, communiceren, kritisch denken en probleemoplossend handelen.
- Aandacht voor actualiteit en maatschappelijke thema's, zodat leerlingen leren zich te verhouden tot de wereld en hun rol daarin.
- Een cultuur waarin fouten maken wordt gezien als onderdeel van leren, en waarin kinderen worden aangemoedigd om te reflecteren en door te zetten.
- Een toekomstgerichte benadering van onderwijs, waarin we kinderen voorbereiden op een samenleving die vraagt om betrokkenheid, flexibiliteit en een open blik.

6. Burgerschapsonderwijs Mariaschool

6.1 Doorgaande lijn

Wij zien burgerschap als een belangrijk en vanzelfsprekend onderdeel van ons onderwijs. Het komt dagelijks terug in onze lessen en in verschillende vakken. Omdat we burgerschap als een kernonderdeel van ons onderwijs beschouwen, kiezen we er bewust voor om dit niet alleen in ons basisaanbod te laten terugkomen, maar ook om er planmatig en gestructureerd aan te werken.

De wet vraagt hierbij om een doelgerichte, samenhangende en herkenbare aanpak. Daarom hebben wij duidelijke focusdoelen geformuleerd en deze verwerkt in ons specifieke burgerschapsprogramma. Dit programma bestaat uit drie centrale doelen die zijn uitgewerkt in een doorlopende leerlijn, opgebouwd rond drie competenties: kennis, vaardigheden en attitude. Alles is uitgewerkt en vastgelegd in een document dat we als bijlage hebben toegevoegd.

6.2 De school als oefenplaats

Volgens het kader van de Inspectie van het Onderwijs moet het schoolklimaat bijdragen aan het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke competenties. De basisvisie hierachter is dat een school leerlingen voorbereidt op hun deelname aan de samenleving. Onze school creëert daarom een veilige en open leeromgeving waarin leerlingen kunnen oefenen met sociaal gedrag, democratische waarden en het functioneren in een diverse maatschappij.

Ons schoolklimaat is veilig en open, met ruimte voor verschillen en oog voor diversiteit. Wij vinden het belangrijk dat leerlingen ervaren dat iedereen anders mag denken en dat verschillende meningen naast elkaar kunnen bestaan. We stimuleren leerlingen om respectvol met elkaar om te gaan, ook wanneer ze het niet met elkaar eens zijn. Zo oefenen zij in het vormen van een eigen mening, maar ook in het luisteren naar en openstaan voor die van anderen.

Om dit te realiseren maken we gebruik van duidelijke gedragsverwachtingen. Onze zes basisregels zijn hiervoor het uitgangspunt. We besteden bewust aandacht aan het (aan)leren van deze regels en begeleiden leerlingen bij het zelf oplossen van problemen en conflicten. Medewerkers hebben hierbij een voorbeeldrol in houding en gedrag. Door zichtbaar te maken wat wij verstaan onder burgerschap, laten we leerlingen ervaren hoe dit er in de praktijk uit ziet.

Het oefenen van sociale en maatschappelijke competenties is zichtbaar in ons curriculum én in dagelijkse situaties in en om de school. Daarnaast organiseren we activiteiten die gericht zijn op burgerschap en sociale vaardigheden. Leerlingen krijgen hierbij kansen om te ervaren wat het betekent om deel uit te maken van een gemeenschap en om bij te dragen aan een veilige en positieve sfeer.

Kerdoel 19 – De school als democratische oefenplaats

Activiteit	Toelichting	Kerdoel
Kwink Burgerschap	Sociaal gedrag, respectvolle communicatie, oefenen met situaties uit de samenleving	19
Kwink SEO	Sociaal-emotioneel leren, respectvolle omgang, reflectie op gedrag	19
Taaljacht	Sociale vaardigheden, kritische denkvaardigheden, respectvolle communicatie	19
Blink Wereld	Kennismaken met diversiteit, respectvolle omgang leren kijken naar cultuur en samenleving, kritische denkvaardigheden, stimuleren van sociale en maatschappelijke competenties van kinderen	19
Gouden/Zilveren weken	Klassenklimaat, afspraken maken, sociale cohesie opbouwen	19
Cultuuraanbod	Kennismaken met diversiteit, respectvol leren kijken naar cultuur en samenleving	19
Leerlingenraad	Democratisch oefenen: meedenken, overleggen, representeren	19 & 21A

Kerdoel 20 – Samenleven in een democratische rechtsstaat

Activiteit	Toelichting	Kerdoel
Kwink Burgerschap	Aanbod over rechtsstaat, grondwet, kinder- en mensenrechten, verschillende perspectieven verkennen, omgaan met verschillen	20A & 20B
Kwink SEO	Omgaan met conflicten, voeren van dialogen, sociaal emotioneel leren, diversiteit, eigen identiteit verkennen, gelijkwaardigheid	20A en 20B
Taaljacht	Dialogen voeren, omgangsvormen, leren omgaan met andere perspectieven, oordeel uitstellen, omgaan met mogelijkheden en gedrag van anderen.	20A & 20B
Blink Wereld	Aanbod over wereldoriëntatie, rechtsstaat, geschiedenis, diversiteit	20A & 20B
Leerlingenraad	Voeren van dialogen, omgaan met diversiteit, andere meningen	20A & 20B
Jeugdjournaal kijken	Actualiteit, burgerschap, diversiteit, rechten en plichten zichtbaar maken, maatschappelijke thema's, sociale kwesties	20A

Actualiteiten bespreken	Inzicht in democratische waarden, dialoog, omgaan met verschillen	20A & 20B
-------------------------	---	-----------

Kerdoel 21 – Democratische & maatschappelijke betrokkenheid

Activiteit	Toelichting	Kerdoel
Kwink Burgerschap	Oefenen met inspraak en besluitvorming, luisteren naar argumenten van anderen, maatschappelijke vraagstukken	21A & 21B
Kwink SEO	Sociaal emotioneel leren, leren compromissen sluiten, argumenteren, verantwoordelijkheid nemen voor de groep, bijdragen aan een fijn groepsklimaat	21A & 21B
Taaljacht	Argumenteren, standpunten onderzoeken, democratisch handelen, mening vormen en geven, debatteren, oefenen in een burgerberaad	21A & 21B
Blink Wereld	Oefenen met verkiezingen, ervaringen opdoen met inspraak en besluitvorming, duurzaamheidsvraagstukken	21A & 21B
Leerlingenraad	Democratische besluitvorming, invloed uitoefenen, verantwoordelijkheid nemen	21A & 21B
Actualiteitenprojecten	Maatschappelijke kwesties onderzoeken, betrokkenheid bij samenleving	21B

Basisregels

Leerlingen op de Mariaschool moeten zich veilig voelen, zodat zij zich optimaal kunnen ontwikkelen. Door regels en afspraken zichtbaar en bespreekbaar te maken kunnen kinderen en volwassenen, als er zich ongewenste situaties voordoen, elkaar aanspreken op deze regels en afspraken. Door elkaar te steunen en wederzijds respect te tonen, stellen we alle kinderen in de gelegenheid om met plezier naar school te gaan. De kernwaarden: “aandacht”, “samen” en “betrokken” zijn hierbij het uitgangspunt.

Op de Mariaschool hebben we zes schoolregels die in de lokalen en de centrale ruimtes zichtbaar zijn. De basisregels zijn:

- Ik luister naar een ander
- Ik ben rustig in school
- Ik ben aardig en eerlijk
- Ik zorg ervoor dat iedereen zich veilig voelt
- Ik ben zuinig op spullen
- Ik help een ander

Deze basisregels werken dagelijks door in het handelen van iedereen op school. Hierdoor ontstaat een veilige en voorspelbare leeromgeving, waarin leerlingen zich prettig voelen. Op de Mariaschool leren we van en met elkaar; dit geldt zowel voor leerlingen als leerkrachten.

6.3 Kindgesprekken

Op de Mariaschool voeren we 2 keer per jaar gesprekken met de kinderen, zogenaamde kindgesprekken. Tijdens deze gesprekken staat de stem van het kind centraal. Het doel van deze gesprekken is om kinderen actief te betrekken bij hun eigen leerproces en ontwikkeling. Door kinderen te laten verwoorden hoe zij het leren ervaren, waar zij trots op zijn en welke ondersteuning zij nodig hebben, vergroten we hun eigenaarschap en motivatie.

In groep 1 t/m 4 hebben deze gesprekken een oriënterend en relationeel karakter. De nadruk ligt op het opbouwen en versterken van de vertrouwensband tussen leerkracht en leerling. Er wordt bewust gekozen voor een open en veilige sfeer, waarin het kind zich gehoord en serieus genomen voelt.

Vanaf groep 5 vullen de kinderen een ik-rapport in. Hierin laten zij zien hoe ze zelf vinden dat ze zich ontwikkelen op het gebied van onder andere werkhouding, concentratie en taakpak. Tijdens het gesprek worden leerdoelen, resultaten en persoonlijke ervaringen besproken en wordt samen vooruitgekeken naar mogelijke vervolgstappen. De opbrengsten van de gesprekken worden gebruikt om gerichte vervolgstappen te formuleren, die regelmatig worden geëvalueerd met de leerling.

Vanaf groep 6 nemen leerlingen deel aan het kennismakingsgesprek aan het begin van het schooljaar. Op deze manier worden zij vanaf de start actief betrokken bij het formuleren van verwachtingen en doelen voor het komende jaar. De leerling krijgt de ruimte om zichzelf te presenteren, wensen uit te spreken en aan te geven wat hij of zij nodig heeft om tot leren te komen.

Vanaf groep 7 zijn leerlingen daarnaast aanwezig bij de oudergesprekken. Hiermee stimuleren we dat leerlingen steeds meer verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen leerproces en ontwikkeling. Zij leren hun voortgang te verwoorden, in gesprek te gaan met zowel ouders als leerkracht en gezamenlijk afspraken te maken over vervolgstappen.

De kindgesprekken dragen bij aan een positief pedagogisch klimaat en sluiten aan bij onze visie op burgerschap. Leerlingen leren hun mening te verwoorden, te reflecteren op hun eigen handelen en verantwoordelijkheid te nemen voor hun leerproces. Zij ervaren dat hun stem ertoe doet en dat zij invloed hebben op hun eigen ontwikkeling en hun omgeving.

Voor ons als school vormen de kindgesprekken een waardevol instrument om beter zicht te krijgen op de behoeften van leerlingen en om het onderwijs hierop af te stemmen. Daarnaast versterken de gesprekken de relatie tussen leraar en leerling en bevorderen zij het welbevinden en de betrokkenheid van kinderen.

6.4 Gouden en Zilveren Weken

Ieder schooljaar starten we met de Gouden Weken. Deze periode is bepalend voor het creëren van een positieve en veilige groepssfeer. Leerlingen maken kennis met elkaar, de leerkracht en de geldende regels en afspraken binnen de groep. In deze fase worden de normen en waarden van de groep bewust gevormd en besproken.

De leerkracht speelt hierin een sturende en begeleidende rol en besteedt in alle groepen dagelijks aandacht aan groepsvorming, sociale vaardigheden en het opbouwen van onderlinge relaties. Hiermee leggen we een stevige basis voor een veilig pedagogisch klimaat, waarin ieder kind zich gezien en gehoord voelt.

De Gouden Weken worden afgesloten met een gezamenlijk moment, het vieren van de verjaardag van de leerkrachten. Dit is een dag waarop het saamhorigheidsgevoel binnen de groep centraal staat en wordt versterkt.

Na de kerstvakantie starten we met de Zilveren Weken. In deze periode wordt bewust stilgestaan bij het functioneren van de groep in de eerste helft van het schooljaar. Samen met de leerlingen wordt teruggeblikt en vooruitgekeken naar de rest van het schooljaar. Afspraken en groepsnormen worden waar nodig herhaald, verdiept of bijgesteld.

De Gouden en Zilveren Weken dragen bij aan onze burgerschapsdoelen. Leerlingen leren samen te werken, respectvol met elkaar om te gaan, verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen gedrag en actief bij te dragen aan een positieve en inclusieve groepscultuur.

6.5 Leerlingenraad

Op de Mariaschool is een leerlingenraad actief, bestaande uit leerlingen van groep 5 t/m 8 in een wisselende samenstelling. De leerlingenraad biedt leerlingen de mogelijkheid om actief mee te denken over schoolse zaken en draagt bij aan het vergroten van hun betrokkenheid bij de school.

De doelen van de leerlingenraad zijn:

- het vergroten van de betrokkenheid van leerlingen bij de school;
- het bevorderen van verantwoordelijkheid voor schoolse zaken;
- leerlingen laten ervaren wat realistisch en haalbaar is;
- het uitdragen dat leerlingen een eigen stem hebben binnen de school en dat hun mening ertoe doet;
- het spelenderwijs kennismaken met democratische beginselen;
- het bevorderen van actief burgerschap.

Uit de groepen 5 t/m 8 worden per groep twee vertegenwoordigers gekozen. Deze leerlingen vertegenwoordigen de eigen groep binnen de leerlingenraad. De directeur is bij iedere vergadering aanwezig en treedt op als voorzitter.

De leden van de leerlingenraad verzamelen voorafgaand aan de vergadering input vanuit hun groep. Zij bespreken onderwerpen met hun klasgenoten en noteren aandachtspunten. Tijdens de vergadering wordt hierover open en respectvol gesproken. Daarnaast brengt de directeur gespreksonderwerpen in waarover de leerlingen mogen meedenken. Ook de uitslagen van de tevredenheidsenquête wordt met de leerlingen besproken. Van iedere vergadering wordt een verslag gemaakt, dat de vertegenwoordigers terugkoppelen aan hun groep. Op deze manier blijft de hele groep betrokken bij de besluitvorming.

De leerlingenraad komt ongeveer vier keer per schooljaar bijeen onder schooltijd, op vooraf geplande momenten.

De leerlingenraad bespreekt onder andere:

- ideeën en aandachtspunten die vanuit de groepen worden ingebracht;
- onderwerpen aangedragen door andere leerlingen;
- initiatieven van de leerlingenraad zelf;
- punten vanuit het team of de directie;
- actuele onderwerpen die spelen binnen de school of daarbuiten.

De leerlingenraad vormt een belangrijke pijler binnen ons burgerschapsonderwijs. Leerlingen oefenen met het verwoorden van hun mening, luisteren naar anderen, respectvol met elkaar in gesprek gaan en gezamenlijk tot besluiten komen. Zij ervaren dat zij invloed kunnen uitoefenen op hun omgeving en ontwikkelen vaardigheden zoals samenwerken, verantwoordelijkheid nemen en kritisch denken.

6.6 Vreedzame Wijk

Stichting Vreedzaam is een landelijke netwerkorganisatie die kinderen, opvoeders, buurtbewoners en professionals ondersteunt om samen te bouwen aan betrokken, veilige en democratische wijken. Jongeren worden hierdoor gestimuleerd om hun stem te laten horen, opvoeders worden praktische handvatten gegeven en het pedagogisch klimaat in de wijk wordt versterkt. Actief burgerschap, samen verantwoordelijkheid nemen en het vreedzaam oplossen van conflicten zijn belangrijk. Democratische waarden zijn van groot belang in deze aanpak.

In Wierden-west wordt het project Vreedzame Wijk uitgevoerd. De Mariaschool participeert hierin samen met een andere basisschool en een VO-school. Leerlingen van groep 6 nemen deel aan de kindercommissie die zorg draagt voor de organisatie van de Nationale Buitenspeeldag in Wierden. Jaarlijks wordt voorafgaand aan de oprichting van de kindercommissie aan groep 6 een gastles verzorgd door Stichting Vreedzaam.

7. Evaluatie, toetsing en afsluiting

7.1 Borging van burgerschapsdoelen

Bij de Mariaschool werken we doelgericht en planmatig aan burgerschapsvorming. Met onze drie pijlers “Respect en samenleving”, “Verantwoordelijkheid en betrokkenheid” en “Kritisch denken en autonomie” geven we structuur aan kennis, vaardigheden en houding. De doorlopende leerlijn op de focusdoelen en de plek waar deze in ons curriculum te vinden is, is vastgelegd en in de uitwerking hiervan staat beschreven op welke manier hoe en wanneer de evaluatie en toetsing plaatsvindt. Twee keer per jaar wordt er op schoolniveau geëvalueerd. Op deze manier zorgen we ervoor dat de kerndoelen consequent en herkenbaar aan bod komen, passend bij onze leerlingen.

7.2 Monitoring en toetsing: drie cycli

Het is een uitdaging om toetsing van burgerschap overzichtelijk en effectief vorm te geven. Met onderstaande werkwijze krijgen we een helder, gedegen beeld van de stand van zaken, waarop we gericht kunnen acteren.

1) Korte cyclus (wekelijks/maandelijks – dichtbij de lespraktijk)

- We evalueren de doelen van de focusdoelen burgerschap in onze planning.
- Opvallende zaken worden kort vastgelegd (observaties, respons op instructie, groepsdynamiek).
- Waar nodig plannen we gerichte vervolgstappen (herhaling, verlengde instructie, andere werkvorm).

2) Middellange cyclus (periode/bouw – inhoudelijke bijsturing)

- We gebruiken gegevens uit lessen en de respons op instructie om de inhoud aan te passen (accenten per pijler, verdieping van focusdoelen, differentiatie).
- Opvallendheden m.b.t. sociaal-emotionele ontwikkeling en specifieke burgerschapslessen worden vastgelegd in de planning; indien nodig volgen actiepunten (klassenmanagement, ondersteuningsarrangement).

3) Lange cyclus (halfjaar/jaar – opbrengsten en verantwoording)

- Twee keer per jaar nemen we Cito Leerling in Beeld – sociaal emotioneel af.
- Vanaf groep 6 gebruiken we jaarlijks de Vensters PO-vragenlijsten (welbevinden, sociale veiligheid, tevredenheid).
- Deze data worden geanalyseerd in opbrengstvergaderingen en vormen input voor aanpassingen in ons onderwijsaanbod (bijsturen op thema's, extra interventies, verstevigen van pijlers). Hierbij wordt de leerlingenraad actief betrokken.
- De leerlingen van groep 8 vullen een vragenlijst in waarbij zowel aandacht is voor de theoretische kennis als reflectie op eigen handelen.

Digitale geletterdheid (samenhang met burgerschap)

Naast burgerschap is digitale geletterdheid een belangrijk aandachtspunt. In het curriculum staat expliciet hoe leerlingen worden onderwezen in ICT-vaardigheden op de domeinen “Praktische kennis en vaardigheden”, “Ontwerpen en maken” en “De gedigitaliseerde wereld”.

Hiermee bereiden we kinderen voor op een digitale samenleving en versterken we vooral de pijler Kritisch denken en autonomie (betrouwbaarheid van bronnen, online gedrag, privacy).

7.3 Leerlingreflectie en participatie

We vinden leerlingreflectie essentieel als onderdeel van monitoring. De bovenbouw wordt via de leerlingenraad uitgenodigd mee te denken over Cito LIB-uitkomsten, de analyse van reflecties en de opbrengsten uit Vensters PO.

Daarnaast wordt er aan het eind van groep 8 een vragenlijst ingevuld door leerlingen, gevolgd door een reflectief klassengesprek. D.m.v. deze vragenlijst wordt enerzijds vastgesteld in hoeverre theoretische kennis aanwezig is, maar juist ook hoe leerlingen zelf handelen als het gaat om burgerschap. Tijdens het klassengesprek worden de gegeven antwoorden besproken en gereflecteerd op hun eigen handelen. De directeur draagt zorg voor verslaglegging van de uitkomsten van de vragenlijst en het reflectieve klassengesprek. Deze informatie wordt ook meegenomen in de lange cyclus.

Samenvattende borgingsafspraken

- Doorlopende leerlijn + focusdoelen + jaarkalender + kwaliteitskaart Burgerschap → waarborgen dat de kerndoelen burgerschap voldoende, doorlopend en aantoonbaar aan bod komen.
- Drie monitoringcycli → van lesniveau (kort) via periodeniveau (middellang) naar halfjaarniveau (lang), met duidelijke afspraken over registratie, analyse en bijsturing.
- Digitale geletterdheid en leerlingreflectie → versterken de kwaliteit van meningsvorming, mediawijsheid en participatie, in lijn met onze pijlers.

Met deze aanpak zorgen we dat leerlingen niet alleen weten wat burgerschap inhoudt, maar het ook kunnen en er naar handelen: respectvol, verantwoordelijk en kritisch —in de klas, op school en in de samenleving.

Bijlagen

- Bijlage 1: Koppeling Blink Wereld geïntegreerd en Kwink Burgerschap
- Bijlage 2: Jaarplanning Mariaschool – Kwink SEL en schoolactiviteiten
- Bijlage 3: Toets groep 8

Bijlage 1: Overzicht Thema's BLINK en lessen Kwink Burgerschap

In de tabel is de lesinhoud van Blink Wereld Geïntegreerd gekoppeld aan leerdoelen van Kwink Burgerschap. In de laatste kolom wordt weergegeven bij welke burgerschapspijler het onderwerp het best past.

Groep 3/4				
Blink Wereld Groep 3/4	Kerndoelen	Onderwerp		Pijler(s) 1 Samen - RS Respect en samenleving 2 Veilig - VB Verantwoordelijkheid en Betrokkenheid 3 Leren - KDA Kritisch denken en Autonomie
		Lesinhoud Blink Wereld geïntegreerd	Kwink burgerschap les+lesdoel	
1A: Ruimtereizigers	Maatschappelijk verantwoord handelen	In dit thema krijgen de kinderen het inzicht dat wij, mensen op aarde, deel uitmaken van de ruimte. De kinderen leren over de invloed van technologie op henzelf en hun eigen leefomgeving. Ze verkennen de veranderingen die zij door technologische ontwikkelingen zelf teweeg kunnen brengen in hun eigen leefomgeving, nu en straks.	Anders zijn, hetzelfde mogen <i>Ik leer dat iedereen anders is en hetzelfde mag.</i>	3 KDA
2A: Gezellige tradities	Omgaan met verschillen	In dit thema krijgen kinderen het inzicht dat er in de Nederlandse cultuur veel eigen tradities zijn. Ze leren over typisch Nederlandse tradities als het Sinterklaasfeest en ze leren over de achtergrond van het kerstfeest. De kinderen leren benoemen wat bij hen thuis belangrijke tradities, vieringen en rituelen zijn. Zo leren ze de eigen gezinssituatie en thuiscultuur (of -culturen) te vergelijken met die van een ander.	Het gezin <i>Ik weet dat er verschillende gezinnen zijn.</i> Hoe groot is jouw wereld? <i>Ik weet dat de wereld groter is dan wat ik om me heen zie.</i> Racisme <i>Ik weet wat racisme is.</i> Gender <i>Ik weet dat iedereen zichzelf mag zijn.</i>	2 VB

3A. Bouwen maar!	Maatschappelijk verantwoord handelen, omgaan met verschillen	In dit thema maken de kinderen kennis met de verschillende stadia die doorlopen worden bij het bouwen van een huis. Ze leren verschillende toepassingen van technologie in het dagelijks leven te herkennen. Ze leren nadenken over wat ze belangrijk vinden aan hun eigen woon- en leefomgeving en wat anderen belangrijk vinden. En ze leren over hoe kinderen in andere delen van de wereld wonen. Ze vergelijken de eigen gezinssituatie en thuiscultuur (of -culturen) met die van een ander.	Het gezin <i>Ik weet dat er verschillende gezinnen zijn.</i> Hoe groot is jouw wereld? <i>Ik weet dat de wereld groter is dan wat ik om me heen zie.</i> Gender <i>Ik weet dat iedereen zichzelf mag zijn.</i>	2 VB
4A. Handige uitvinders	Maatschappelijk verantwoord handelen	In dit thema krijgen de kinderen het inzicht dat veel voorwerpen in en om het huis ooit uitgevonden zijn door iemand. Ze leren over de invloed van technologie op henzelf en op hun eigen leefomgeving. Ook verkennen de kinderen de veranderingen die zij door technologische ontwikkelingen zelf teweeg kunnen brengen, nu en straks.	Hulp nodig? <i>Ik leer dat iedereen recht heeft op een zo gezond mogelijk leven.</i> Hoe groot is jouw wereld? <i>Ik weet dat de wereld groter is dan wat ik om me heen zie.</i> Politie en rechten <i>Ik weet wat de politie doet en wat de rol van de rechter is.</i>	1 RS
5A. De wereld rond	Omgaan met verschillen	In dit thema leren de kinderen over verschillende culturen, tradities en gewoontes aan de hand van verjaardagsvieringen, eetgewoontes, begroetingen en spelletjes uit verschillende werelddelen. Ze leren hun eigen gewoontes en rituelen te vergelijken met die van een ander. En ze doen zelf een onderzoek naar een voorwerp uit een ander land.	Anders zijn, hetzelfde mogen <i>Ik leer dat iedereen anders is en hetzelfde mag.</i> Racisme <i>Ik weet wat racisme is.</i> Gender <i>Ik weet dat iedereen zichzelf mag zijn.</i>	1 RS

Groep 3/4				
Blink Wereld Groep 3/4	Kerdoelen	Onderwerp		Pijler(s) 1 Samen - RS Respect en samenleving 2 Veilig - VB
		Lesinhoud Blink Wereld geïntegreerd	Kwink burgerschap les+lesdoel	Verantwoordelijkheid en Betrokkenheid 3 Leren - KDA Kritisch denken en Autonomie
1B: Ik en mijn familie	Omgaan met verschillen, democratisch handelen	In dit thema ontdekken de kinderen meer over hun eigen leven en het verschil tussen het leven vroeger en nu. Ze leren over zichzelf door te beschrijven en tekenen wie ze zijn. Ze leren woorden te geven aan wat ze denken, doen, willen en willen worden. Ook leren ze dat hun taal (of talen) deel uitmaakt van wie ze zijn. Ze leren benoemen wat ze al kunnen en wat nog niet. Ook leren de kinderen belangstelling te hebben in elkaar. Ze leren over de verschillen tussen mensen en dat voorkeuren, uiterlijk, interesses en vriendschappen in de loop der tijd kunnen veranderen. Ook leren ze over regels en afspraken die gelden op school en welke consequenties het kan hebben als je regels overtreedt.	Anders zijn, hetzelfde mogen <i>Ik leer dat iedereen anders is en hetzelfde mag.</i> Racisme <i>Ik weet wat racisme is.</i> Gender <i>Ik weet dat iedereen zichzelf mag zijn.</i> Het gezin <i>Ik weet dat er verschillende gezinnen zijn.</i>	3 KDC
2B: Op ontdekkingsreis	Maatschappelijk verantwoord handelen	In dit thema gaan de kinderen op ontdekkingsreis. Ze leren over verschillende klimaten en leren over de gevolgen hiervan voor de leefomstandigheden van mensen, dieren en planten. Ook leren ze over hun eigen leefomgeving en kunnen ze benoemen en delen wat leuk is aan hun eigen buurt.	Houd het schoon! <i>Ik weet dat we samen moeten zorgen voor een schone wereld.</i> Hoe groot is jouw wereld? <i>Ik weet dat de wereld groter is dan wat ik om me heen zie.</i>	2 VB

3B. Sterke verhalen	Omgaan met verschillen	In dit thema worden de kinderen zich ervan bewust dat je de geschiedenis overal om je heen kunt zien, horen en vinden. En dat de geschiedenis niet alleen over Nederland gaat, maar ook over allerlei andere plekken in de wereld. Ze leren over de cultuur en gewoontes van het oude Egypte en leren zich inleven in anderen.	Hoe groot is jouw wereld? <i>Ik weet dat de wereld groter is dan wat ik om me heen zie.</i> Gender <i>Ik weet dat iedereen zichzelf mag zijn.</i> Anders zijn, hetzelfde mogen <i>Ik leer dat iedereen anders is en hetzelfde mag.</i> Racisme <i>Ik weet wat racisme is.</i>	2 VB
4B. Terug naar de dino's	Democratisch handelen, omgaan met verschillen.	In dit thema maken de kinderen kennis met een wereld waarin er nog geen mensen bestonden en ze denken na over het leven in die tijd. Ze leren dat je door onderzoek te doen meer te weten kunt komen over vraagstukken van vroeger en nu. Ze leren over leven in de ijstijd en leren zich inleven in verschillende mensen, in verschillende tijden. Ze leren luisteren naar de meningen van anderen en deze serieus te nemen.	Het gezin <i>Ik weet dat er verschillende gezinnen zijn.</i> Hoe groot is jouw wereld? <i>Ik weet dat de wereld groter is dan wat ik om me heen zie.</i> Politie en rechten <i>Ik weet wat de politie doet en wat de rol van de rechter is.</i> Gender <i>Ik weet dat iedereen zichzelf mag zijn.</i>	1 RS
5B: Natuurspeurders	Maatschappelijk verantwoord handelen	In dit thema leren de kinderen meer over de omgeving om hen heen. Ze leren over dieren in de natuur aan de hand van sporen en over verschillende beestjes die leven in hun leefomgeving. Ze ontdekken dat we veel kunnen leren van beestjes door hen te observeren en onderzoeken. De kinderen leren dat het belangrijk is om zorg te dragen voor de natuur en onderzoeken hoe zij zelf een geschikte leefomgeving kunnen maken voor kleine beestjes.	Hulp nodig? <i>Ik leer dat iedereen recht heeft op een zo gezond mogelijk leven.</i> Houd het schoon! <i>Ik weet dat we samen moeten zorgen voor een schone wereld.</i> Gender <i>Ik weet dat iedereen zichzelf mag zijn.</i>	1 RS

Groep 5/6				
Blink Wereld	Kerndoelen	Onderwerp		Pijler(s) 1 Samen - RS Respect en samenleving 2 Veilig - VB Verantwoordelijkheid en Betrokkenheid 3 Leren - KDA Kritisch denken en Autonomie
		Lesinhoud Blink Wereld geïntegreerd	Kwink burgerschap les+lesdoel	
1A. Aardse extremen	Maat- schappelijk verant- woord handelen, omgaan met verschillen	In dit thema onderzoeken de kinderen verschillende aardse extremen en onderzoeken ze welke gevolgen deze aardse extremen hebben voor mens en natuur. Aan de hand van een documentaire over de (menselijke) gevolgen van een tsunami leren ze zich inleven in de situatie van anderen en leren ze emoties bij zichzelf en bij anderen te herkennen en benoemen. In dit thema leren de kinderen over verschillende rampzalige gebeurtenissen en de gevolgen voor de mens. Ze beleven de gebeurtenissen door de ogen van andere kinderen en leren zich verplaatsen in hun situatie.	Mensenrechten, altijd en overal <i>Ik ontdek dat ik mensenrechten altijd en overal tegenkom en dat ze voor iedereen gelden.</i> Een schone leefomgeving <i>Ik weet dat ik recht heb op een schone leefomgeving en verken hoe ik daar ook zelf verantwoordelijk voor ben.</i> <i>Koppeling Vuurwerkcramp</i>	2 VB
2A. Ik hou van Holland	2,3 Democra- tisch handelen, omgaan met verschillen	In dit thema leren de kinderen wat cultuur is, ontdekken ze dat er verschillende culturen zijn en leren ze wat een multiculturele samenleving is. Dit doen ze aan de hand van tradities, gewoontes en producten. Ze leren over het ontstaan van Nederland en wie er over Nederland regeerde in de 16e eeuw. In dit thema leren de kinderen over Nederland en de Nederlandse cultuur. Ze lezen over de invloed van bekende Nederlandse personen, gebeurtenissen en uitvindingen en het belang daarvan voor onze leefomgeving.	Regels en rechten <i>Ik weet dat er regels zijn om mijn rechten en die van een ander te beschermen.</i> Iedereen is anders en gelijkwaardig <i>Ik leer dat iedereen verschillend is maar gelijkwaardig.</i> Bij ons thuis <i>Ik ontdek hoe mijn gezin invloed heeft op wie ik ben in de samenleving.</i> Verkiezingen <i>Ik weet dat mijn mening telt.</i> Rechtspraak <i>Ik ontdek hoe onze rechtspraak werkt.</i>	1 RS

3A. Stadsmakers	Maat-schappelijk verantwoord handelen, omgaan met verschillen	In dit thema denken de kinderen na over de stad van de toekomst. Ze leren over de verschillen tussen stad en dorp en ontdekken wat dit betekent voor de mensen die hier wonen. Kinderen leren over de problemen die kunnen ontstaan in een stad en welke oplossingen zij kunnen bedenken voor deze problemen. Ze onderzoeken wat zij zelf belangrijk vinden aan hun toekomstige leefomgeving en leren hoe zij anderen kunnen overtuigen van hun standpunten. In dit thema leren de kinderen over mensen, dieren en planten in de stad. Ze denken na over wat zij zelf belangrijk vinden voor hun toekomstige leefomgeving.	Wie heeft het hier voor het zeggen? <i>Ik weet hoe democratische besluitvorming werkt en kan beslissingen nemen op een democratische manier.</i> Een plek voor iedereen <i>Ik weet dat mensen verschillende redenen hebben om naar andere landen te gaan.</i> Veiligheid <i>Ik weet bij wie ik terecht kan als het onveilig is.</i> <i>Koppeling vuurwerkramp (wederopbouw van de wijk)</i>	3 KDA
4A. Wonderlijke uitvindingen	4,6 Maat-schappelijk verantwoord handelen	In dit thema leren kinderen de verschillende toepassingen van technologie in het dagelijks leven te herkennen en onderzoeken. Ze leren over de invloed van technologie op henzelf en op hun eigen leefomgeving. En ze verkennen de veranderingen die zij door technologische ontwikkelingen zelf teweeg kunnen brengen, nu en straks. In dit thema leren kinderen over verschillende uitvindingen en denken zij na over wat deze uitvindingen betekenen voor de wereld. Ze leren wat de invloed van technologie is op henzelf en hun leefomgeving. Ook delen de kinderen welke veranderingen zij door technologische ontwikkelingen zelf teweeg willen brengen.	Een schone leefomgeving <i>Ik weet dat ik recht heb op een schone leefomgeving en verken hoe ik daar ook zelf verantwoordelijk voor ben.</i> Technologisch burgerschap <i>Ik ontdek welke invloed slimme apparaten en technologie op mijn leven hebben.</i> <i>Koppeling textielindustrie (industriële revolutie)</i>	1 RS
5A. Het wereldrestaurant	2,5 Democratisch handelen, omgaan met verschillen	In dit thema onderzoeken de kinderen verschillende werelddelen en culturen aan de hand van eetgewoontes. Ze vergelijken gewoontes van vroeger en nu. Ook leren ze over verschillende godsdiensten en feesten. De kinderen leren dat de natuur invloed heeft op het verbouwen van voedsel en worden zich bewust van de invloed die de vleesindustrie heeft op mens en natuur. Ze leren hierover hun eigen standpunt innemen en luisteren naar de standpunten van anderen. In dit thema maken de kinderen door te lezen een wereldreis langs smaken, gerechten, restaurants, tafelmanieren en etenswaren. Ze leren over verschillende werelddelen en culturen aan de hand van eetgewoontes. Ze vergelijken gewoontes van vroeger en nu.	Mediawijsheid <i>Ik denk na voordat ik reageer op berichten.</i> Technologisch burgerschap <i>Ik ontdek welke invloed slimme apparaten en technologie op mijn leven hebben.</i> Rechtspraak <i>Ik ontdek hoe onze rechtspraak werkt.</i> Genderdiversiteit <i>Ik leer dat je het recht hebt om te zijn wie je bent en dat ook uit te dragen.</i>	3 KDA

Groep 5/6				
Blink Wereld	Kerndoelen	Onderwerp		Pijler(s) 1 Samen - RS Respect en samenleving 2 Veilig - VB Verantwoordelijkheid en Betrokkenheid 3 Leren - KDA Kritisch denken en Autonomie
		Lesinhoud Blink Wereld geïntegreerd	Kwink burgerschap les+lesdoel	
1B. Wereldse kinderen	Omgaan met verschillen	In dit thema maken kinderen kennis met verschillende culturen door te kijken naar hun eigen leven en de manieren waarop andere kinderen uit de wereld leven. Kinderen leren dat iedereen verschillend en uniek is. Ze brengen overeenkomsten en verschillen tussen zichzelf en hun klasgenoten in kaart. Ze kijken hierbij onder andere naar uiterlijke kenmerken en leefomgeving. Ze leren over slavernij en verplaatsen zich in het leven van tot slaaf gemaakten.	Mensenrechten, altijd en overal <i>Ik ontdek dat ik mensenrechten altijd en overal tegenkom en dat ze voor iedereen gelden.</i> Een schone leefomgeving <i>Ik weet dat ik recht heb op een schone leefomgeving en verken hoe ik daar ook zelf verantwoordelijk voor ben.</i> Regels en rechten <i>Ik weet dat er regels zijn om mijn rechten en die van een ander te beschermen.</i> Iedereen is anders en gelijkwaardig <i>Ik leer dat iedereen verschillend is maar gelijkwaardig.</i>	2 VB
2B. Bijzondere bewoners	2,3 Maatschappelijk verantwoord handelen	In dit thema leren kinderen over planten, dieren en mensen. Ook leren ze hoe planten, dieren en mensen door de tijd heen veranderen of zich aanpassen aan hun omgeving. Ze leren over de omgang met de natuur en over de relatie tussen mensen en dieren. En ze ontdekken dat het niet vanzelfsprekend is dat er voldoende eten en drinken is.	Regels en rechten <i>Ik weet dat er regels zijn om mijn rechten en die van een ander te beschermen.</i> Iedereen is anders en gelijkwaardig <i>Ik leer dat iedereen verschillend is maar gelijkwaardig.</i> Bij ons thuis <i>Ik ontdek hoe mijn gezin invloed heeft op wie ik ben in de samenleving.</i> Verkiezingen <i>Ik weet dat mijn mening telt.</i> Rechtspraak <i>Ik ontdek hoe onze rechtspraak werkt.</i>	1 RS

3B. Dit wil ik zeggen	Maat-schappelijk verantwoord handelen, omgaan met verschillen	In dit thema kijken kinderen naar verschillende vormen van communicatie en leren ze over de verschillende manieren waarop we met elkaar communiceren, vroeger en nu. Ze leren verschillende vormen van (media)boodschappen herkennen en leren nadenken over welke invloed nieuwe manieren van communicatie hebben op ons leven.	Wie heeft het hier voor het zeggen? <i>Ik weet hoe democratische besluitvorming werkt en kan beslissingen nemen op een democratische manier.</i> Een plek voor iedereen <i>Ik weet dat mensen verschillende redenen hebben om naar andere landen te gaan.</i> Veiligheid <i>Ik weet bij wie ik terecht kan als het onveilig is.</i> Mediawijsheid <i>Ik denk na voordat ik reageer op berichten.</i>	3 KDA
4B. Klimaatkenners	4,6 Maat-schappelijk verantwoord handelen	In dit thema kijken de kinderen naar het weer en het klimaat. Ze leren over verschillende klimaten en welke invloed het Nederlandse klimaat heeft op hun dagelijks leven. Ze leren over klimaatverandering en de gevolgen daarvan voor mens, dier en natuur. En ze onderzoeken en bedenken zelf oplossingen voor een klimaatprobleem en presenteren deze aan anderen.	Technologisch burgerschap <i>Ik ontdek welke invloed slimme apparaten en technologie op mijn leven hebben.</i> Rechtspraak <i>Ik ontdek hoe onze rechtspraak werkt.</i> <i>Koppeling textielindustrie Twente (industriële revolutie)</i>	1 RS
5B. De Groene Fabriek	2,5 Democratisch handelen, omgaan met verschillen	In dit thema kijken de kinderen naar de opkomst van fabrieken en de gevolgen daarvan voor mens en natuur. Ze leren over de gevolgen van industrie en productie voor de natuur. Ook leren ze over hun eigen ecologische voetafdruk, duurzaamheid en afval. Ze leren hoe zij zelf een groen productieproces op kunnen zetten en hiermee zorg te dragen voor de natuur. Ze delen hun bevindingen met hun klasgenoten en leren hun eigen standpunten uit te dragen en te luisteren naar de standpunten van anderen.	Technologisch burgerschap <i>Ik ontdek welke invloed slimme apparaten en technologie op mijn leven hebben.</i> Een schone leefomgeving <i>Ik weet dat ik recht heb op een schone leefomgeving en verken hoe ik daar ook zelf verantwoordelijk voor ben.</i> Genderdiversiteit <i>Ik leer dat je het recht hebt om te zijn wie je bent en dat ook uit te dragen.</i>	3 KDA

Groep 7/8				
Blink Wereld	Kerndoelen	Onderwerp		Pijler(s) 1 Samen - RS Respect en samenleving 2 Veilig - VB Verantwoordelijkheid en Betrokkenheid 3 Leren - KDA Kritisch denken en Autonomie
		Lesinhoud Blink Wereld geïntegreerd	Kwink burgerschap les+lesdoel	
1A. Wereldsterren	Democratisch handelen	In dit thema leren kinderen over macht en invloed aan de hand van verschillende machthebbers in de wereld. Aan de hand van de Holocaust en het leven van Anne Frank leren ze wat de buitenwerkstelling van de rechtstaat kan betekenen. Ze leren over hun eigen wensen en opvattingen en hoe ze zich hierover uit kunnen spreken tegen anderen. In dit thema lezen kinderen over de keerzijde van beroemdheid. Ze leren dat bij digitaal communiceren omgangsregels gelden en kunnen deze toepassen. Ze worden zich bewust van de gevolgen en van de ethische aspecten van (online) mediagebruik. Ook leren ze de betrouwbaarheid van digitale informatiebronnen te onderzoeken.	Mensenrechten zijn nodig <i>Ik weet wat mensen nodig hebben om veilig en in vrijheid te leven en dat er rechten zijn om dit mogelijk te maken.</i> Onze democratische rechtstaat <i>Ik weet hoe goed discussiëren ertoe bijdraagt om in een democratische rechtstaat verantwoorde beslissingen te nemen waarbij ook het recht van de minderheid gerespecteerd wordt.</i> Mediawijs <i>Ik kan mijn privacy en veiligheid op internet zo goed mogelijk bewaken.</i> <i>Ik ontdek de effecten van onware berichtgeving en kan kritisch omgaan met (online) informatie.</i> Racisme <i>Ik weet wat racisme is en hoe ik ermee te maken heb.</i>	3 KDA
2A. Stem op mijn partij!	Democratisch handelen, Omgaan met conflicten, Maatschappelijk verantwoord handelen	In dit thema richten de kinderen zelf een politieke partij op. Ze leren over gezagsdragers en politieke instituties, over de werking van ons politieke bestel en de totstandkoming van wetten. Ook leren ze hoe de EU samenwerkt om problemen op te lossen. Kinderen leren over volksinvloed en het opkomen voor je rechten. Ze leren wat stemmen is en leren hier zelf aan deelnemen. Ze leren hun eigen standpunt innemen, deze naar voren brengen en luisteren naar de standpunten van anderen. Ze leren dat anderen iets anders kunnen willen, maar dat dit niet tot een conflict hoeft te leiden. En ze leren manieren waarop ze besluitvormingsprocessen op een vreedzame wijze kunnen beïnvloeden. In dit thema onderzoeken de kinderen verschillende Nederlandse schandalen. Ze leren over de rechten van mensen en de Nederlandse rechtstaat. Ze leren dat de rechtsstaat kaders biedt voor rechten en vrijheden en bescherming tegen	Mensenrechten zijn nodig <i>Ik weet wat mensen nodig hebben om veilig en in vrijheid te leven en dat er rechten zijn om dit mogelijk te maken.</i> Onze democratische rechtstaat <i>Ik weet hoe goed discussiëren ertoe bijdraagt om in een democratische rechtstaat verantwoorde beslissingen te nemen waarbij ook het recht van de minderheid gerespecteerd wordt.</i>	2 VB

		willekeur en machtsmisbruik. Ze leren over het slavernijverleden en de afschaffing hiervan. Ook leren ze een standpunt in te nemen, deze te onderbouwen en uit te dragen.	Verkiezingen <i>Ik weet dat mijn stem meetelt.</i> Rechtspraak <i>Ik weet welke rollen ons rechtssysteem heeft en waarom die nodig zijn.</i> Veiligheid <i>Ik weet bij wie ik terecht kan bij onveiligheid</i> <i>Koppeling met de tijd van de textielindustrie mogelijk</i> <i>Koppeling met de gevolgen van de vuurwerkramp mogelijk</i>	
3A. Altijd onderweg	Democratisch handelen Omgaan met conflicten	In dit thema leren kinderen over migratie en emigratie. Ze leren hoe ze verbonden zijn met mensen uit andere delen van de wereld en over de motieven van (e)migratie. Ze kunnen deze motieven, van vroeger en nu, met elkaar vergelijken. Ze leren nadenken over wat ze zelf belangrijk vinden aan hun leefomgeving. Ze leven zich in het leven van vluchtelingen en leren over verschillende culturen. Ze onderzoeken hoe je je aan kunt passen aan een cultuur van een land. In dit thema ontdekken kinderen hoe het is om te moeten vluchten. Ze leven zich in het leven van vluchtelingen in en leren over verschillende culturen en leefomgevingen. Ze onderzoeken hoe je je aan kunt passen aan een cultuur van een land. Ook leren ze primaire emoties herkennen en benoemen.	Mensenrechten zijn nodig <i>Ik weet wat mensen nodig hebben om veilig en in vrijheid te leven en dat er rechten zijn om dit mogelijk te maken.</i> Verantwoordelijkheid voor je leefomgeving <i>Ik laat zien dat ik me verantwoordelijk voel voor een duurzame leefomgeving.</i> Vooroordelen en racisme <i>Ik weet dat vooroordelen tot racisme kunnen leiden.</i> Gedwongen migratie <i>Ik begrijp dat mensen rechten hebben als zij noodgedwongen naar een ander land vertrekken.</i>	2 VB
4A. De experimentele keuken	Omgaan met verschillen	In dit thema doen de kinderen mee aan een kookwedstrijd. Ze doen proefjes met eten en maken een gerecht. Ze leren in dit thema over verschillende eetgewoontes en leren om hier hun mening over te vormen. In dit thema onderzoeken de kinderen crisissituaties in (professionele) keukens. Ze benoemen en onderbouwen hun standpunten over lastige kwesties die door deze situaties zijn ontstaan. Ze denken samen na over de oorzaken, gevolgen en oplossingen. Ze discussiëren over rechtvaardigheid.	Van huis uit <i>Ik ontdek dat mijn gezin invloed heeft op wie ik ben en hoe ik mij in de samenleving gedraag.</i> Rechtspraak <i>Ik weet welke rollen ons rechtssysteem heeft en waarom die nodig zijn.</i>	1 RS
5A. Reis de wereld rond	Omgaan met verschillen Maat-schappelijk verantwoord handelen	In dit thema maken de kinderen een wereldrestaurant waarin van alles te zien, horen, ruiken, proeven en voelen is over eten en eetgewoontes uit verschillende werelddelen. Ze leren over de verschillen en overeenkomsten tussen gewoontes en gebruiken in verschillende landen. Ze leren over globalisering en de gevolgen daarvan. En over kenmerken van verschillende culturen en klimaten.	Verantwoordelijkheid voor je leefomgeving <i>Ik laat zien dat ik me verantwoordelijk voel voor een duurzame leefomgeving.</i>	2 VB

		In dit thema gaan de kinderen op avontuur door te lezen. Ze werken samen om oplossingen te bedenken om uit benarde situaties te komen en discussiëren over de beste manieren om dat te doen. Ze leren om digitale bronnen te beoordelen op betrouwbaarheid.	Van huis uit <i>Ik ontdek dat mijn gezin invloed heeft op wie ik ben en hoe ik mij in de samenleving gedraag.</i> Mediawijsheid <i>Ik kan mijn privacy en veiligheid op internet zo goed mogelijk bewaken.</i> <i>Ik ontdek de effecten van onware berichtgeving en kan kritisch omgaan met (online) informatie.</i>	
--	--	---	---	--

Groep 7/8				
Blink Wereld	Kerdoelen	Onderwerp		Pijler(s) 1 Samen - RS Respect en samenleving 2 Veilig - VB Verantwoordelijkheid en Betrokkenheid 3 Leren - KDA Kritisch denken en Autonomie
		Lesinhoud Blink Wereld geïntegreerd	Kwink burgerschap les+lesdoel	
1B. Fantastische families	Democratisch handelen	In dit thema onderzoeken de kinderen verschillende familie verhalen, van vroeger en nu. Ze leren over het ontstaan van de democratie en de ontwikkeling van kiesrecht in Nederland. En ze leren over macht en gezag en de invloed van Koning Willem II. Ze leren over de verschillen tussen mensen (arm en rijk, man en vrouw). En ze leren over ongelijkheid en discriminatie en hoe ze hiermee om kunnen gaan.	Mensenrechten zijn nodig <i>Ik weet wat mensen nodig hebben om veilig en in vrijheid te leven en dat er rechten zijn om dit mogelijk te maken.</i> Onze democratische rechtstaat <i>Ik weet hoe goed discussiëren ertoe bijdraagt om in een democratische rechtstaat verantwoorde beslissingen te nemen waarbij ook het recht van de minderheid gerespecteerd wordt.</i> Racisme <i>Ik weet wat racisme is en hoe ik ermee te maken heb.</i>	3 KDA
2B. Op leven en dood	Maatschappelijk verantwoord handelen	In dit thema leren de kinderen over het thema leven en dood. Ze kijken naar de kringloop van het leven. Ze leren over hun eigen leefomgeving, biodiversiteit en de voedselketen.	Verantwoordelijkheid voor je leefomgeving <i>Ik laat zien dat ik me verantwoordelijk voel voor een duurzame leefomgeving.</i>	2 VB

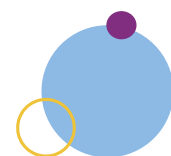
3B. Machtige Media	Maatschappelijk verantwoord handelen, Omgaan met verschillen	In dit thema leren kinderen over nieuwe vormen van communicatie en de invloed van internet. Ze leren over de invloed van massamedia en over de gevolgen van online gedrag. Ze denken na over welk gedrag wel en niet kan, online en in het echte leven.	Mediawijs Ik kan mijn privacy en veiligheid op internet zo goed mogelijk bewaken. Ik ontdek de effecten van onware berichtgeving en kan kritisch omgaan met (online) informatie. Mensenrechten zijn nodig Ik weet wat mensen nodig hebben om veilig en in vrijheid te leven en dat er rechten zijn om dit mogelijk te maken. Verantwoordelijkheid voor je leefomgeving Ik laat zien dat ik me verantwoordelijk voel voor een duurzame leefomgeving. Vooroordelen en racisme Ik weet dat vooroordelen tot racisme kunnen leiden.	2 VB
4B. Oorlog en Vrede	Omgaan met verschillen	In dit thema onderzoeken de kinderen conflicten van vroeger en nu. Ze denken na over welke zaken een oorlog kunnen veroorzaken en leren over conflictsituaties tussen landen. Ze leren over de basiswaarden van vrijheid, gelijkheid en solidariteit van de democratische rechtstaat en de totstandkoming en handhaving van regels in Nederland en Europa. Kinderen onderzoeken zelf een conflict en denken na over de betrokken partijen en hun standpunten. Ze bedenken en pitchen een oplossing voor een (werelds) conflict. In de Kindervredesraad denken ze na over de conflicten en oplossingen en kiezen ze gezamenlijk voor de beste oplossing. Ze leren hoe het is om het met elkaar eens te zijn of om concessies te doen.	Van huis uit Ik ontdek dat mijn gezin invloed heeft op wie ik ben en hoe ik mij in de samenleving gedraag. Gedwongen migratie Ik begrijp dat mensen rechten hebben als zij noodgedwongen naar een ander land vertrekken. Rechtspraak Ik weet welke rollen ons rechtssysteem heeft en waarom die nodig zijn. Mensenrechten zijn nodig Ik weet wat mensen nodig hebben om veilig en in vrijheid te leven en dat er rechten zijn om dit mogelijk te maken. Onze democratische rechtstaat Ik weet hoe goed discussiëren ertoe bijdraagt om in een democratische rechtstaat verantwoorde beslissingen te nemen waarbij ook het recht van de minderheid gerespecteerd wordt. Verkiezingen Ik weet dat mijn stem meetelt.	3 KDA

			Rechtspraak <i>Ik weet welke rollen ons rechtssysteem heeft en waarom die nodig zijn.</i> Veiligheid <i>Ik weet bij wie ik terecht kan bij onveiligheid</i> Koppeling Canadese begraafplaats Holten en Memorymuseum Nijverdal	
5B. Reis de wereld rond	Maatschappelijk verantwoord handelen	In dit thema onderzoeken de kinderen hoe nieuwe ontwerpen ervoor zorgen dat we beter met de wereld omgaan. Ze leren over duurzaamheid, duurzame ontwerpen, recyclen en consuminderen. Aan de hand van alledaagse voorwerpen leren ze over duurzaamheid en denken ze na over duurzame materialen. Ze onderzoeken zelf mogelijke oplossingen voor duurzaamheidsvraagstukken en leren zelf een duurzaam product maken.	Van huis uit <i>Ik ontdek dat mijn gezin invloed heeft op wie ik ben en hoe ik mij in de samenleving gedraag.</i> Verantwoordelijkheid voor je leefomgeving <i>Ik laat zien dat ik me verantwoordelijk voel voor een duurzame leefomgeving.</i>	2 VB

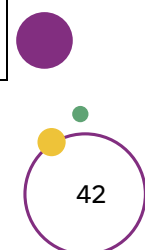

Bijlage 2: Overzicht jaarplanning Mariaschool

Kalender burgerschap 2026 –2027

Maand	Onderwerp	Focusdoelen	Activiteiten
Augustus/ September	24 aug: openingsviering schooljaar (1-8)	1 Respectvol samenleven 3 Wereld en diversiteit	Bijeenkomst in de hal. Bidden, zingen, gedichten en (bijbel)verhalen.
	17 aug – 2 sept: Gouden weken (1- 8)	1 Respectvol samenleven 2 Actief deelnemen	Energizers, groene spelen, groespgesprekken, start in je sas groep 6, herhalen schoolafspraken en gedragsverwachtingen.
	15: Prinsjesdag (5- 8)	2 Actief deelnemen 3 Wereld en diversiteit	Projectlessen uit Blink rondom Prinsjesdag. Lespakket de derde kamer
	21-25: Week tegen Pesten (1-8)	1 Respectvol samenleven	Lesmateriaal week tegen Pesten.
Hele maand	Kindgesprekken (4- 8)	1 Respectvol samenleven	Individuele gesprekken tussen leerkracht en leerling, gericht op gedrag en (leer) doelen.
Oktober	4: Dierendag (1-8)	1 Respectvol samenleven	Kringgesprekken Knuffel mee naar school (1- 2).
	30 sep – 9 okt: Kinderboekenweek (1-8)	1 Respectvol samenleven 3 Wereld en diversiteit	Gezamenlijke opening en activiteiten. Voorleeswedstrijd (7-8) Boekpromotie in de klassen.
	5: Dag van de leraar (1-8)	3 Wereld en diversiteit	Kringgesprekken.
	9: Paarse vrijdag (1-8)	1 Respectvol samenleven	Lesmateriaal behorende bij Paarse vrijdag.

Maand	Onderwerp	Pijlers burgerschapsplan	Activiteiten
November	6-13: Week van de mediawijsheid (5-8)	1 Respectvol samenleven 3 Wereld en diversiteit	Mediamasters (5-8) Lessen Mediawijsheid en "what's happy" Inzet chromebooks en Ipads.
	2: Sint Maarten (1-8)	3 Wereld en diversiteit	Lampionnenoptocht St. Maartensmarkt.
	9-15: Week van Respect (1 – 8)	1 Respectvol samenleven	Deelname aan de Week van Respect. Lessenpakket.
	Schrijversfestival (7-8)	2 Actief deelnemen 3 Wereld en diversiteit	Bezoek bibliotheek Ontmoeten van een schrijver.
November	12: Klassenwerk (1-8)	3 Wereld en diversiteit	Leren presenteren en optreden.
December	4: Sinterklaas (1-8)	1 Respectvol samenleven 3 Wereld en diversiteit	Lessen gekoppeld aan Sinterklaas (1-4). Surprises en gedichten maken (5-8). Volgen van Sinterklaasjournaal. Viering op 4 december.
	11: Tostilunch (7-8)	1 Respectvol samenleven 3 Wereld en diversiteit	De kinderen van groep 7-8 verzorgen een tostilunch voor senioren uit de omgeving van school.
	16: advent en kerst (1-8)	1 Respectvol samenleven 3 Wereld en diversiteit	Vieringen. Lessen gekoppeld aan kerst. Kerstdiner.

Maand	Onderwerp	Pijlers burgerschapsplan	Activiteiten
Januari	4: proosten op het nieuwe jaar (1-4)	1 Respectvol samenleven 3 Wereld en diversiteit	Proosten op het nieuwe jaar en wensen maken voor klasgenoten.
	4-15: Zilveren weken (1-8)	1 Respectvol samenleven 2 Actief deelnemen	Energizers, groene spelen, groepsgesprekken, herhalen schoolafspraken en gedragsverwachtingen.
	20 -30 voorleesdagen (1-8)	3 Wereld en diversiteit	Activiteiten rondom leesmotivatie.
Februari	Heilig Vormsel (8)	1 Respectvol samenleven 3 Wereld en diversiteit	Deelname aan het Vormsel in de kerk. Activiteiten horend bij het Vormsel.
	5: Carnaval (1-8)	3 Wereld en diversiteit	Viering. Gezamenlijke bijeenkomsten. Lessen gekoppeld aan carnaval.
Hele maand	Kindgesprekken (4-8)	1 Respectvol samenleven	Individuele gesprekken tussen leerkracht en leerling, gericht op gedrag en (leer) doelen.
	Kindercommissie Vreedzame wijk (6)	2 Actief deelnemen 3 Wereld en diversiteit	Meedenken in de kindercommissie Vreedzame wijk, om een buitenspeeldag te helpen organiseren.

Maand	Onderwerp	Pijlers burgerschapsplan	Activiteiten
Maart	15 - 19: week van het geld (3-8)	2 Actief deelnemen	Lesmateriaal rondom de week van het geld.
	8 -25 mrt: Vastenactie (1-8)	1 Respectvol samenleven 3 Wereld en diversiteit	Gezamenlijke opening. Lessen rondom het goede doel. Geld inzamelen.
	22 - 26: Goede weekviering, Witte Donderdag, Pasen (1-8)	3 Wereld en diversiteit	Palmpaasstokken maken (1-4). Viering. Gezamenlijk eten in de hal. (bijbel)verhalen voorlezen. Lessen gekoppeld aan de goede week en Pasen.
April	Eerste Heilige Communie (4)	1 Respectvol samenleven 3 Wereld en diversiteit	Deelname aan de Eerste Heilige Communie in de kerk. Activiteiten horend bij de Eerste Heilige Communie.
	26: Koningsdag (1-8)	2 Actief deelnemen 3 Wereld en diversiteit	Lessen rondom Koningsdag en het koningshuis. Koningsspelen (23 april).

Maand	Onderwerp	Pijlers burgerschapsplan	Activiteiten
Mei	6: Hemelvaartsdag (1-8)	3 Wereld en diversiteit	Bijbelverhaal wordt verteld.
	27: Klassenwerk	3 Wereld en diversiteit	Leren presenteren en optreden.
	16 - 17: Pinksteren (1-8)	3 Wereld en diversiteit	Bijbelverhaal wordt verteld.
Juni	30: afscheid groep 8 (8)	3 Wereld en diversiteit	Actieve rol in de musical en leren presenteren. Opvoering van de musical.
Juli	6: Mariaschool's got talent (1-8)	3 Wereld en diversiteit	Leren presenteren en optreden
	8: slotviering einde schooljaar (1-8)	1 Respectvol samenleven	Bijeenkomst in 'het Trefpunt'. Bidden, zingen, gedichten en (bijbel)verhalen.
	8: laatste schooldag (1-8)	1 Respectvol samenleven 3 Wereld en diversiteit	Activiteiten rondom zomervakantie en afscheid nemen.

Maand	Onderwerp	Pijlers burgerschapsplan	Activiteiten
Hele jaar door	VVN fietscontrole (1-8) Fietsexamen (7)	3 Wereld en diversiteit	Deelname aan de jaarlijkse fietscontrole van VVN. Groep 7 doet fietsexamen.
	Bezoek voorstellingen (1-8)	1 Respectvol samenleven 3 Wereld en diversiteit	Elk jaar bezoeken alle groepen een voorstelling vanuit Kaliber en de gemeente Wierden.
	Leerlingenraad (5-8)	2 Actief deelnemen 3 Wereld en diversiteit	Zie burgerschapsplan 2026-2027.
	Afval scheiden en recyclen, oud papier brengen. (1-8)	3 Wereld en diversiteit	In alle klassen wordt gedurende het schooljaar aandacht besteed aan het scheiden van afval. Groep 8 is betrokken bij het ophalen en wegbrengen van oud papier.
	Spreekbeurten (5-8)	3 Wereld en diversiteit	De groepen 5 t/m 8 houden een spreekbeurt.
	Bezoek bibliotheek (1-8)	3 Wereld en diversiteit	Alle groepen brengen regelmatig een bezoek aan de bibliotheek.

Kalender schoolregels en kwink

Focusdoel 1 - Inclusie, respect en een veilige schoolomgeving

Wij bevorderen een veilige, positieve schoolomgeving waarin kinderen ervaren dat iedereen anders is en iedereen erbij hoort. Ze leren respectvol omgaan met verschillen en dragen actief bij aan een klimaat van vertrouwen en verbondenheid.

Focusdoel 2 - Veiligheid, verantwoordelijkheid en actieve betrokkenheid

We stimuleren kinderen om zelfbewust en zelfstandig keuzes te maken, waarbij zij nadenken over hun eigen handelen en de gevolgen daarvan voor anderen. Zo leren ze verantwoordelijkheid nemen voor zichzelf, de groep en de bredere samenleving.

Focusdoel 3 – Zelfstandigheid, kritisch denken en autonomie

We leren leerlingen zelfstandig nadenken, hun eigen mening vormen en deze onderbouwen. Ze ontwikkelen vaardigheden om informatie kritisch te beoordelen, verschillende perspectieven te begrijpen en verantwoordelijkheid te nemen voor hun keuzes en gedrag.

<u>datum</u>	<u>Kwink les + Burgerschaps (BS) les</u>	<u>Lesinhoud</u>	<u>schoolregel</u>	<u>focusdoel</u>
17 t/m 28 augustus	Les 1 BS les 3	Bouwen aan een veilige groep en groepsafspraken Anders zijn, hetzelfde mogen. Gelijkwaardigheid	Ik luister naar een ander Gouden weken	1
31 augustus t/m 11 september	Les 2 Les 3	Bouwen aan een veilige groep Emoties herkennen en benoemen	Ik ben aardig en eerlijk	1
14 t/m 25 september	BS les 2 Dinsdag 15 september Prinsjesdag	Wie is de baas? (of een andere les rondom prinsjesdag) Democratie 21 t/m 25 september: week tegen pesten. In de kwink tijd geef je een les rondom de week tegen pesten. Thema: Een plek voor iedereen! Toch?	Ik zorg ervoor dat iedereen zich veilig voelt. Week tegen Pesten	1-2-3
28 sep t/m 9 okt.	Les 4 BS les 13 (sluit aan bij Paarse vrijdag)	Hulp durven vragen in sociale situaties genderdiversiteit	Ik help een ander Vrijdag 9 oktober: paarse vrijdag	1
19 t/m 30 okt	Les 5 BS les 1	Emotieregulatie en omgaan met stress Regels en rechten, mensenrechten	Ik ben rustig in school	2

2 nov t/m 13 nov.	Les 6 BS les 9	Keuzes maken Mediawijsheid	Ik ben zuinig op spullen 6 t/m 13 nov. Week van de mediawijsheid. Thema: gezond schermgebruik Mediamasters vanaf groep 5	2,3
16 t/m 27 nov.	Les 7 BS les 4	Conflicten hanteren Iedereen naar school/ mensenrechten.	Hh van alle regels/ eigen keuze	2,3
30 nov t/m 18 dec.	Les 8 BS les 8	Luisteren en vragen stellen Je zegje doen, verkiezingen	Ik luister naar een ander	1,3
4 t/m 15 januari	Les 9	Kwaliteiten van jezelf en de ander verkennen	Ik zorg ervoor dat iedereen zich veilig voelt. Zilveren weken	1
18 t/m 29 januari	Les 10 BS les 14	Complimenten geven en ontvangen Veiligheid	ik ben aardig en eerlijk	1
1 t/m 12 februari	Les 11	Verschillen verkennen en waarderen	Ik help een ander	1
15 februari t/m 5 maart	Les 12 BS les 6	Omgaan met sociale druk en grenzen stellen Het gezin/ bij ons thuis/ van huis uit	Ik ben rustig in school	2,3
8 t/m 19 maart	Les 13 BS les 7	Opkomen voor elkaar bij pestgedrag racisme	Ik ben zuinig op spullen	1
22 mrt t/m 2 april	Les 14 BS les 10	Samenwerkingsvaardigheden ontwikkelen Hoe groot is jouw wereld?	Alle regels hh/ eigen keuze	1,2
5 t/m 16 april	Les 15	Feedback geven en ontvangen	ik luister naar een ander	2,3
19 april t/m 14 mei	Les 16 BS les 12	Reflectie op gemaakte keuzes Politie en rechten/ rechtspraak	Ik ben aardig en eerlijk	2,3

17 t/m 28 mei	Les 17 BS les 11	Nadenken over eerlijkheid en rechtvaardigheid Technologisch burgerschap	Ik zorg ervoor dat iedereen zich veilig voelt	2,3
31 mei t/m 11 juni	Les 18 Bs les 15	Nieuwe sociale relaties aangaan Grenzen aan vrijheid van meningsuiting	Ik help een ander	1,3
14 juni t/m 25 juni	Les 19	Reflectie op persoonlijke groei	Ik ben zuinig op spullen	2,3
28 juni t/m 9 juli	Les 20	Reflectie op groei van de groep en afscheid nemen	Ik ben rustig in school	1,2,3

Kalender pedagogisch klimaat

	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 4
September	2 weken groepsvorming + groepsregels samenstellen 21 t/m 25 sept. Week tegen pesten	2 weken groepsvorming + groepsregels samenstellen 21 t/m 25 sept. Week tegen pesten	2 weken groepsvorming + groepsregels samenstellen 21 t/m 25 sept. Week tegen pesten	2 weken groepsvorming + groepsregels samenstellen 21 t/m 25 sept. Week tegen Pesten
Oktober	Paarse vrijdag	Paarse vrijdag	Paarse vrijdag	Paarse vrijdag
November	9 t/m 15 nov. Week van respect	9 t/m 15 nov. Week van respect	9 t/m 15 nov. Week van respect	Voorstellen vertrouwenspersoon (Anouk) 9 t/m 15 nov. Week van respect
December				
Januari	Zilveren weken, 2 wkn groepsvormende activiteiten Mijn kleutergroep (voor het eerste rapport)	Zilveren weken, 2 wkn groepsvormende activiteiten Sociogram maken mijn kleutergroep (voor het eerste rapport)	Zilveren weken, 2 wkn groepsvormende activiteiten Sociogram maken LIn in beeld soc. Em. (voor het eerste rapport)	Zilveren weken, 2 wkn groepsvormende activiteiten Sociogram maken LIn in beeld soc. Em. (voor het eerste rapport)
Februari				
Maart	22 t/m 26 maart week van de lentekriebels	22 t/m 26 maart week van de lentekriebels	22 t/m 26 maart week van de lentekriebels	22 t/m 26 maart week van de lentekriebels
April				
Mei	LIn in beeld soc.em.	LIn in beeld soc.em.	LIn in beeld soc. Em.	LIn in beeld soc. Em.
Juni				

	Groep 5	Groep 6	Groep 7	Groep 8
September	2 weken groepsvorming + groepsregels samenstellen Ik rapport laten invullen en nabespreken met Iln 21 t/m 25 sept. Week tegen pesten	2 weken groepsvorming + groepsregels samenstellen Ik rapport laten invullen en nabespreken met Iln 21 t/m 25 sept. Week tegen pesten	2 weken groepsvorming + groepsregels samenstellen Lln gesprekje waarin LVS en vaardigheidsscores bekeken wordt, ik rapport laten invullen. 21 t/m 25 sept. Week tegen pesten	2 weken groepsvorming + groepsregels samenstellen Lln gesprekje waarin LVS en vaardigheidsscores bekeken wordt, ik rapport laten invullen 21 t/m 25 sept. Week tegen pesten
Oktober	Lessen rondom superdolfje Voorstellen vertrouwenspersoon (Anouk) Paarse vrijdag	Voorstellen vertrouwenspersoon (Anouk) Paarse vrijdag	Voorstellen vertrouwenspersoon (Anouk) Paarse vrijdag	Les what's happy Voorstellen vertrouwenspersoon (Anouk) Paarse vrijdag
November	Mediamasters 9 t/m 15 nov. Week van respect	Mediamasters 9 t/m 15 nov. Week van respect	Mediamasters 9 t/m 15 nov. Week van respect	Mediamasters 9 t/m 15 nov. Week van respect
December				
Januari	Zilveren weken, 2 wk groepsvormende activiteiten Sociogram maken Ik rapport laten invullen, Gesprekjes met Iln Lln in beeld soc. Em. door Ikr en Iln (voor het eerste rapport)	Zilveren weken, 2 wkn groepsvormende activiteiten Sociogram maken Lln gesprekjes ik rapport laten invullen Lln in beeld soc. Em. Door Ikr en Iln (voor het eerste rapport)	Zilveren weken, 2 wkn groepsvormende activiteiten Sociogram maken Lln gesprekjes waarin LVS en vaardigheidsscores bekeken wordt, ik rapport laten invullen Lln in beeld soc. Em. Door Ikr en Iln (voor het eerste rapport)	Zilveren weken, 2 wkn groepsvormende activiteiten Sociogram maken Lln gesprekjes gericht op vervolgonderwijs. Ik rapport laten invullen Lln in beeld soc. Em. Door Ikr en Iln (voor het eerste rapport)
Februari		vensters PO Iln deel afnemen (afname door Anouk)	vensters PO Iln deel afnemen (afname door Anouk)	Boek/film spijt vensters PO Iln deel afnemen (afname door Anouk)
Maart	22 t/m 26 maart week van de lentekriebels	22 t/m 26 maart week van de lentekriebels	22 t/m 26 maart week van de lentekriebels	Boek 500 appjes die ik niet wil lezen 22 t/m 26 maart week van de lentekriebels
April		Les what's happy	Les what's happy	
Mei	Lln in beeld soc. Em. Door Ikr en Iln (voor het tweede rapport)	Lln in beeld soc. Em. Door Ikr en Iln (voor het tweede rapport)	Lln in beeld soc. Em. Door Ikr en Iln (voor het tweede rapport)	Lln in beeld soc. Em. Door Ikr en Iln (voor het tweede rapport)

Juni				Gastlessen stichting de Welle: groepsdruk

Groep 6: Volgt ook alle in je sas met de klas lessen.

In groep 6, 7 en 8 kunnen de lessen what's happy ook op een ander moment gegeven worden, mocht dit nodig zijn.

Voor groep 7 en 8 zijn er ook veel lessen mediawijsheid te vinden bij Mediamasters. Deze kunnen het hele jaar door gegeven worden.

Bijlage 3: Toets groep 8

Gebaseerd op de SLO-kerndoelen Burgerschap, draait reflectie in de bovenbouw van de Mariaschool om drie gebieden:

1. Standpunt en perspectief

- Wat vond ik?
- Welke andere meningen of perspectieven waren er?
- Begrijp ik waarom iemand anders iets anders vindt?

2. Gedrag en verantwoordelijkheid

- Hoe heb ik zelf gehandeld tijdens de activiteit/les?
- Heb ik rekening gehouden met anderen?
- Wat ging goed? Wat moet beter?

3. Samenleving en regels

- Wat heb ik geleerd over samenleven, afspraken, tradities, verschillen of omgaan met elkaar?
- Hoe kan ik dat gebruiken in de klas of op school?

Kort gezegd: Wat vond ik? Wat deed ik? Wat leerde ik?

Na het invullen van de vragenlijst, volgt een reflectief klassengesprek.

Vragenlijst:

Toets Burgerschap – Groep 8

1. Wat betekent vrijheid?

- a. Iedereen mag doen wat hij wil, ook als je iemand pijn doet.
- b. Iedereen mag zeggen en geloven wat hij wil, zolang hij anderen niet schaadt.
- c. Iedereen moet hetzelfde denken en doen.

2. Wat betekent gelijkwaardigheid?

- a. Iedereen krijgt hetzelfde salaris.
- b. Iedereen wordt hetzelfde behandeld, ongeacht afkomst, geslacht of geloof.
- c. Iedereen moet hetzelfde leuk vinden.

3. Wat betekent solidariteit?

- a. Alleen voor jezelf zorgen.
- b. Mensen helpen als zij het moeilijk hebben.
- c. Alles voor jezelf houden.

4. Hoe kun je op school laten zien dat je respect hebt voor iemand anders?

- a. Door hem of haar uit te lachen.
- b. Door te luisteren naar elkaars mening.
- c. Door alleen je eigen ideeën goed te vinden.

5. Democratie betekent:

- a. Eén iemand beslist alles.
- b. De sterkste bepaalt.
- c. Iedereen mag meepraten en meebeslissen.

6. Wat is duurzaamheid?

- a. Dingen gebruiken zonder aan de toekomst te denken.
- b. Zorgen dat de aarde schoon en gezond blijft voor volgende generaties.
- c. Weggoien van spullen die je niet meer leuk vindt.

7. Hoe kun je veilig omgaan met sociale media?

- a. Alles delen wat in je opkomt.
- b. Voorzichtig zijn met wat je deelt en geen persoonlijke gegevens geven.
- c. Nooit sociale media gebruiken.

8. Diversiteit betekent:

- a. Iedereen moet hetzelfde zijn.
- b. Dat er veel verschillen zijn tussen mensen en dat dit waardevol is.
- c. Verschillen zijn niet goed.

9. Globalisering gaat over:

- a. Dat landen steeds meer met elkaar verbonden raken.

- b. Dat landen steeds meer ruzie krijgen.
- c. Dat landen niet met elkaar mogen praten.

10. Macht en inspraak betekent:

- a. Je hebt nooit iets te zeggen.
- b. Dat iedereen mag meepraten en invloed heeft op besluiten.
- c. Alleen volwassenen mogen iets zeggen.

11. Welke waarde hoort NIET bij burgerschap?

- a. Vrijheid
- b. Egoïsme
- c. Solidariteit

12. Technologisch burgerschap betekent:

- a. Technologie gebruiken zonder erover na te denken.
- b. Verantwoord omgaan met technologie, zoals je smartphone en internet.
- c. Nooit technologie gebruiken.

13. Geef een voorbeeld van hoe jij op school hebt meegeholpen aan een goede sfeer in de klas.

.....

.....

.....

14. Wat zou jij doen als iemand gepest wordt op school? Noem twee dingen.

1.....

2.....

15. Waarom is het belangrijk om met respect naar elkaars mening te luisteren?

.....

.....

.....

16. Wat betekent duurzaamheid voor jou? Geef een voorbeeld hoe jij duurzamer kunt leven.

.....

.....

.....

